

Др. КИРИЛО СТУДИНСЬКИЙ.

КОПІТАР і ЗУБРИЦЬКИЙ

Студія.

---

*Відбитка з СХХV. т. Записок Наукового Товариства
ім. Шевченка.*

У ЛЬВОВІ 1918.

З ДРУКАРНІ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНИ ШЕВЧЕНКА.

ЛНБ ім. В. Стефаника

00277528 (V)

2012

в. 2462

Др. КИРИЛО СТУДИНСЬКИЙ.

КОПІТАР і ЗУБРИЦЬКИЙ

Студія.

---

*Відбитка з СХХV. т. Записок Наукового Товариства
ім. Шевченка.*

У ЛЬВОВІ 1918.

З ДРУКАРНІ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА.

90 (с 47.71) (092) + 8 (с) У. 184" (09) + 8 (Д.) час

1 р 50 к

МИСТЦЕВИ СЛАВЯНСЬКОЇ ФІЛЬОЛЬОГІЇ,
СВОМУ ВЕЛИКОМУ УЧИТЕЛЕВИ
др. ВРАТИСЛАВОВИ ЯГІЧЕВИ

З НАГОДИ ВІСІМДЕСЯТИЛІТЯ ЙОГО ЖИТЯ

присвячує

АВТОР.

Збірка М. С. ДОВНЯКА

Львівська бібліотека
АН УРСР
№ И 36522

В 43 томі „Записок Наукового Товариства ім. Шевченка“, виданім в р. 1901., помістив я працю „З кореспонденції Дениса Зубрицького“ (рр. 1840—1853), в якій побіч листів Максимовича (в числі 5), Вячеслава Ганки (2) і одної відповіді Зубрицького, побіч переписки з Ів. Раковським (5 листів), з „Имп. обществомъ исторіи и древностей“ (1 лист) напечатав я також чотири листи Вартоломея Копітара, писані в році 1843 (18 VI, 18 VII, 5 X, 4 XI).

До листів Копітара подав я замітки, в яких старав ся вияснити поставлені ним питання на основі найновіших дослідів.

Відповідий Зубрицького на листи Копітара я не найшов тоді в бібліотеці гр. Баворовського у Львові, відки черпав згадані матеріяли. Та всеж не тратив я надії, що бодай начерки відповідий Зубрицького з часом віднайдуть ся, бо про них писав він до Ганки: „Подлинныя его (Копітара) письма и мои отвѣты хранятся у меня“.¹⁾

Мої сподіваня не завели. Начерки листів Ден. Зубрицького, крайно нечиткі, найшов проф. Ф. Свистун в архиві крил. Ант. Петрушевича і напечатав про них статю п. з. „Корреспонденція Дениса Зубрицького съ Копитаромъ“.²⁾ Проф. Свистун подав від себе дуже мало заміток, а обмежив ся на перекладі виїмків листів Зубрицького з німецької мови. Переклад не всюди докладний.

¹⁾ Жите і Слово, т. IV. »Листи Д. Зубрицького до Ганки« стр. 86. Порівнай мою студію »З кореспонденції Ден. Зубрицького« стр. 12 (окр. відбитка).

²⁾ »Вѣстникъ Нар. Дома« за рік 1906, ч. 3—6.

Зацікавили головно проф. Свистуна ті часті листів, що обговорювали питання політичні і релігійні.

Спору вязку критичних заміток про відповіді Зубрицького Копітарови подав Мих. Тершаковець в статі: „Відносини Вартоломея Копітара до галицько-українського письменства“,¹⁾ при чім виїмки з листів Зубрицького випечатав у німецькім першовзори, на основі копії, зладженої мною ще в 1908 році.

Науковий інтерес велить мені видати відповіді Зубрицького на листи Копітара в цілости, та розглянути ся в їх змісті подрібно. На се вони вповні заслугоують, як знаменита ілюстрація його наукових, політичних і релігійних поглядів. Що декуди вийде характеристика Зубрицького для него самого прикра, в тім не моя вина, тільки його власна.

I.

(Загальні помічєня. Нецирїсть Зубрицького. Наукові питання та відповіді.)

Великий мистець славянської фільольогії проф. Ягіч оцінив дуже влучно переписку Копітара з Йос. Добровським, коли про неї писав:

„Какими выразительными чертами обрисовался обликъ Копитара въ его страстно-порывистыхъ, вѣчно безпокойныхъ письмахъ, полныхъ нетерпѣливой любознательности и критическаго задора“.²⁾

Те саме можна сказати про листи Копітара до Зубрицького, хоч вони були мініятурою в порівнаню з його широкою перепискою, навязаною з Добровським та іншими славянськими ученими і діячами.³⁾

Як великий учений і запопадливий кустос цїсарської бібліотеки у Відни, мав Копітар нагоду стрїнути ся з рідкими друками славянських народів із замерклої старини. Як цензор грецько-славянських книжок держав він палець на живчику славянського відродженя, а що в його особі містив ся ще й суспільний діяч,

¹⁾ Записки Наук. Тов. ім. Шевченка т. 94 і 95. Львів, 1910, і окремою відбиткою стр. 51—66.

²⁾ Сборникъ отдѣл. русск. языка и словесности импер. акад. наукъ. СПб. 1885, стр. XV.

³⁾ Порівнай ще Ягіча: Neue Briefe von Dobrovsky, Kopitar und Anderen Süd- und Westslaven. Berlin, 1897.

тому годі дивувати ся, що він зацікавив ся не тільки справами науковими і літературними, але також суспільними і релігійними.

Всі ті прикмети ученого дослідника, запопадливого кустоса, совісного цензора і суспільного діяча відбили ся дуже ясно в мініятуровій переписці Копітара з Зубрицьким.

Копітар кинув у своїх чотирох листах до Зубрицького цілий ряд наукових питань на теми старих друків та їх творців і на теми новіших дослідів, давав відповіді на питання Зубрицького, як цензор, а як діяч, що радів розвоєви нашого народа, доторкнув ся також питання суспільного, в яким політичний та релігійний момент порушений ясно, сміло і уміло.

Копітар не знав лично Ден. Зубрицького, тільки його твори. Через його руки, як цензора, перейшла була в р. 1840, брошура Зубрицького „Rys do historyi narodu ruskiego w Galicyi“ (Cz. II). Раньше була вона в руках галицьких цензорів, бар. Паймана і губерн. сов. Вацлава Залеського. Копітар згодив ся з оцінкою Залеського і додав від себе: „Daß die Abfassung des in Rede stehenden Werkes unverkennbare Spuren des russischen Einflusses auf die in dem Königreich Galizien bestehende griechisch-unirte Kirche an sich trage“.¹⁾

З сеї брошури та інших, ранших творів Зубрицького, з якими, без сумніву, Копітар, як учений і кустос мав нагоду стрінутися, набрав він пересвідчення, що мав діло з чоловіком ученим і тому звернув ся до него з рядом питань про устаніса кінця 16 і поч. 17 віка, навязав до них критику новіших видань, просив о посередництво в присилці деяких книжок, а зкінци доторкнув ся питання релігійного і суспільного, до чого мав окремі причини.

Зубрицький ішов у своїх відповідях слідом питань Копітара, а при сій нагоді просив його о поміч у справах власних книжок, які роками залягали у львівській, а в части у віденській цензурі, хоч не в руках Копітара.

Коли однак Копітар був супротив Зубрицького щирий, називав його „Verehrter Freund“, „Verehrtester Freund“, „Verehrtester Gönner“, висловлював свої погляди з безмежною отвертостью, Зубрицький кривив перед ним душею та писав що

¹⁾ М. Тершаковець: »Галицько-руське відроджене« стр. 129 і »Відносини Вартоломея Копітара до галицько-українського письменства« стр. 52.

иншого до него, а що иншого в тих самих справах до других людей.

Щирість Копітара була нераз задирчива і безоглядна, але він мав усе відвагу висловити свою гадку. Коли польський учений, Вацлав Александер Мацейовський видав свої „Pamiętniki o dziejach, piśmiennictwie i prawodawstwie Słowian“ (1839 р.), та висловив у них погляди незгідні з науковими поміченнями Копітара, останний вислав до Мацейовського дня 7 вересня 1839 р. лист, „w jakim wynurza mi swóy žal, że i ia należą do tak zwaney clique conspiracy (czego ia wcale nie rozumię), i że się trzymam tych samych, co Czesi i inni Słowianie. Ostrzega, że napisze krytykę Pamiętników moich i t. d.“¹⁾

В дійсности Копітар слова додержав і в своїм творі „Hessychii glossographi discipulus“ (Відень, 1839—40) виступив з усею рішучістю против твору Мацейовського, в яким сей учений ставив висновки, що не тільки Русь, але майже всі славянські племена, не виймаючи навіть Полабів, були первісно християнами грецького обряду, та що аж заходами папів та германських володарів переведено Чехів, Поляків та інші дрібні, славянські народи з грецького на латинський обряд.

З сими висновками Мацейовського обійшов ся Копітар безпощадно. Він глузував з його доказів, розглядав їх з історичного боку, а самого автора назвав „somniaans Maciejowski“, „calumniator Ecclesiae Romanae“, „calumniator Cyrilli et Methodii“, „causidicus Polonus“, „neophyta“ і т. п., та пятнував його наукову легководушність.²⁾

Критика була різка, але, як завважав проф. Ягіч, вповні заслужена. Бажане Мацейовського, довести, що всі Славяне прийняли християнство зі Сходу в виді славянського богослуження, не видержує критики. По гадці проф. Ягіча, Копітар зробив тільки одну, велику похибку, що додав до тої фантастичної теорії Мацейовського свої не вповні справедливі замітки против Шафарика і Паляцького. Однак критика Копітара не зашкодила Мацейовському. Противно, саме ту часть його праці, де була мова про первісне християнство Славян, переклали в р. 1840

¹⁾ Гляди лист Мацейовського до Мих. Погодіна з дня 9 V 1840 р. в статі Нилы Попова: »Письма къ М. П. Погодину изъ славянскихъ земель 1835—61«, »Чтенія въ имп. общ. исторіи и древностей росе. при московскомъ университетѣ« 1880, кн. I, стр. 565.

²⁾ Bartholomeus Kopitar: Hessychii Glossographi discipulus... Vindobonae, 1840, стр. 27—8, 50, 56—8, 67, 71.

Орест Євещький (першу часть) в р. 1846, П. Дубровський (другу часть) на московську мову, а перша часть явила ся ще з окрема в р. 1846 у французьким перекладі.¹⁾

Такими самими недотачами визначала ся раньша праця Мацейовського: „Historya prawodawstwa słowiańskiego“ (1832—5), де, як каже Ягіч, було дуже багато славянського одушевлення, але нечувано мало критики. Своєю фантастичністю історія Мацейовського не багато уступила Коляровій „Староиталии славянской“. Твір Мацейовського грішить непростою поверховністю в етнографічній оцінці старинних, європейських народів і непростимим, поверховним знанем жерел, в яких автор дуже часто читав не те, що в них ясно було сказане.²⁾ Мацейовський старав ся доказати і накликував до сего других, щоби стежили „że w niemieckich prawach jest daleko więcej słowiańskiego, niż w słowiańskich niemieckiego“. Сторонникам славянської взаємности, до яких Мацейовський належав, могли подобати ся кличі, кинені в його творі, але з наукою вони нічого спільного не мали.

Тенденційність творів Мацейовського могла ще мати жерело в його урядовім становищі, в його близьких зносинах із російськими ученими, а ще може з російським урядом. Міг мати Копітар докази наукової залежности Мацейовського в руках, коли важив ся сказати про него: „während Maciejowski um Geld nur russinische Martyrologien schreiben möchte“.

Як нещирий був Зубрицький супротив Копітара в справі Мацейовського, видно з його переписки. В листі до Погодіна (з дня 26 III. 1840 р.) писав Зубрицький: „Копитаръ в „Hesychii epiglossista Russus“ разсуждаетъ между прочими і томъ памятниковъ Мацѣіовского и пожалувалъ его чувствительными ударами, что я предсказалъ Мацѣіовскому: ибо такъ важный предметъ принадлежало съ большею и осмотрительною проницательностію обработывать“.³⁾ У відповіді на лист Копітара висловив ся Зубрицький про М. тими словами: „Maciejowski ist eine gute Seele, aber wie die meisten Polen, ein leichtfertiger Vielschreiber. Gegenstände, die er behandelt, müssen mit tiefen Ernst, Bedacht und Erwägung durchgeführt werden, dies erfordert viel Zeit, er

1) И. В. Ягичъ: »Энциклопедія славянской филологіи«. Выпускъ I, стр. 234.

2) Тамже, стр. 236.

3) Чтенія за рік 1880, стр. 548.

läßt aber Jahr auf Jahr ein lucrī causa einige Bände vom Stapel, dafür sind seine Leistungen lediglich eine Maschinenwaare“.¹⁾

З тих двох виїмків листів Зубрицького бачимо, що він вповні згодився з гадкою Копітара про вартість творів Мацейовського. А однак в кілька літ пізніше, коли вже Копітара між живими не було, писав Зубрицький до Ганки: „За нанесення Мацевському обиди в Hessychii Glossographi я перечесав порядочно в Познанському журналѣ, обличая veriorem Successorem Dobrovii, что онъ не твердъ в славянскомъ языкѣ“.²⁾ Не думав навіть Зубрицький про те, яка сміховина містила ся в його словах, що він історик, не язиковознавець, „обличав“ Копітара, великого славіста, будьто би за те, „что онъ не твердъ в славянскомъ языкѣ“.

Докази нещирости супротив Копітара дав Зубрицький також у власних просьбах.

Коли згадану брошуру, „Rys do historyi narodu ruskiego w Galicyi“ (Cz. II), відослано з віденської цензури і Зубрицький дістав поручене деякі місця пропустити, звернувшись в р. 1839 до Погодіна. Він затаїв перед Погодіном відповідь цензури і тільки висловив побоювання счеркнень поодиноких розділів, та просив, щоби „московське общество древностей“ напечатало сю брошуру, доповнену і перероблену на основі нових матеріалів. Погодін вволив волю Зубрицького і видав в р. 1841 перероблену Зубрицьким брошуру п. з. „Критико-историческая повѣсть временныхъ лѣтъ Червонной, или Галицкой Руси“.

Тимчасом у листі до Копітара з дня 18 VI 1843 р. писав Зубрицький, що в р. 1836 передав він „Rys“ цензурі, що в два роки пізніше дістав поручене її переробити, бо деякі жерела і досліди не приносять чести давньому польському урядови, однак він праці перетворювати не стане (хоч уже її переробив для видання Погодіна), бо „что писахъ, писахъ“, а має тільки жаль, що його погляди заграничні письменники використали і як власний товар продали.⁴⁾ Зубрицький писав свідомо неправду, бо знав,

¹⁾ Лист I.

²⁾ Житє і Слово, том IV, стр. 86.

³⁾ Лист I.

⁴⁾ Порівнай: М. Тершаковець: »Відносини Варт. Копітара до галицько-українського письменства«, стр. 60—1.

що після австрійських постанов не вільно було авторам печатати своїх творів за границею в цілости, тільки у фрагментах. Він хотів зняти з себе всяку відвічальність за видане твору в Росії і скидав її на заграничних письменників, які будьто би його погляди розграбили.

Так само не щирий був Зубрицький, коли в тім самім листі просив, щоби Копітар поміг йому видобути з цензури „Kronik-y miasta Lwowa“, яку туди післав у поч. марта 1841 р.¹⁾ Поведене цензури, що третій рік рукопись „Kronik-и“ держала, вважав він не то за границею, але навіть в Австрії, нечуваним.

Копітар відповів щиро, радив Зубрицькому, щоби впоминав ся о рішенє, або зворот рукописи, бо можливе, що вона лежить у канцлера („höheren Ortes“) і що цензори були би вдоволені, якби мали акт, на якого основі могли би „den höheren Liegenlasser“ спонукати до її звороту. „Nescis, quantum audeat maiorum pigritia, omni soluta metu Domini, aut vel Domini“.²⁾

Можлива річ, що сам Копітар приспішив висилку „Kronik-и“ з цензури, коли Зубрицький мав її вже перед 20 X. 1843 р. в руках і хвалив цензора за те, що велів пропустити розділи, які стоять у звязи з церковною унією. Зубрицький підозривав навіть, що рукопись була в руках Копітара, „denn nur ein Mann von so hoher Gelehrsamkeit und Einsicht, wie E. Hl. ist geeignet das Passende von Unpassenden, das Zulässige von Unzulässigen gehörig zu unterscheiden“.³⁾

Що й ся відповідь була нещира, видно хочби з того, що кождий автор, який хоч дрібку шанує свою працю, радше обстоював би свої, на історичних актах основані погляди, чим дякував би за обкроєне твору, против якого застерігав ся вже тоді, коли віддавав його до перегляду цензурі. В нещирости

---

¹⁾ До укладу „Kronik-и miasta Lwowa“ захоочував Зубрицького тодішний директор львівської поліції, Сахер Масох. Зубрицький підняв ся праці, однак під умовою, щоби »цензура не измарала ничего, въ противномъ случаѣ я не дамъ печатать«. Та в р. 1844 випечатано „Kronik-y“ з цензурними пропусками. Нецензурні уступи прирік Погодін видати в Москві, але слова не додержав. „Kronik-y“ присвятив Зубрицький Сахер-Масохови, але присвяту помічено тільки в трьох примірниках. Гляди: Іван Емілянович Левицький: »Галицко-русская библиографія XIX стол. (1801—86), том I, стр. 24. Порівнай: »Письма къ Погодину« Чтенія, 1880, стр. 551—2.

²⁾ Гляди мою працю: »З кореспонденції Ден. Зубрицького« стр. 42.

³⁾ Лист III.

схлібляв Зубрицький Копітарови, хоч останний відвертав від себе похвали, бо цензором „Кронік-и“ не був, мабуть тому, що в р. 1843 на весну виїхав був до Риму.¹⁾

Неширий був також Зубрицький, коли на візване Копітара, щоби видав безпартійну історію церкви,²⁾ покликував ся на свій вік, на недостачу матеріялів, на раду Копітара, не відсвіжувати старої кривди. А одначе той сам Зубрицький мимо ще більшої старости, в девять літ та й ще пізнійше (1852 і 1855) видав свій великий історичний твір „Исторія галицко - русскаго княжества“, до якого і матеріяли найшли ся та в ній про минувшину з її старою кривдою заговорив, хиба на те, щоби уквітчати свій твір не то московщиною, але й зневагою рідної мови, що була для него „языкомъ какаго либо простолюдина пасѣчника Грицка, или пастуха Панька, черни“ і т. п.³⁾

Серед сеї невеликої розвідки прийдець ся нам ще не раз піднести нещире поведене Зубрицького супротив Копітара. А на сім місци зазначимо хиба ще один зразок такої нещирости, тим відмінної від доси поданих, що крайно незручної.

Хоч Копітар Зубрицького про се не питав, останний вважав умісним подати йому свого рода житепись, в якій говорив про своє образованє, давнійші та сучасні занятя і родинні відносини, а вкінци зложив характеристичне, політичне та релігійне ісповіданє віри.

„В політиці, писав Зубрицький, я рояліст. В моїх очах Дон Карлос законний монарх, а Филип Людвік узурпатор. Ich bin ein enthusiastischer Verehrer der österreichischen und russischen Regierung, weil beide die einzigen monarchischen sind und nur in monarchischen Staaten ein dauerndes Glück für die Menschheit zu erwarten ist“...⁴⁾

Не думав хиба Зубрицький, як незручна і смішна була його заява прихильности, чи одушевленя рівночасно для двох державних управ, австрійської та російської. Нещирість ударяє в очи хочби тому, що знаємо з цілого житя Зубрицького та

¹⁾ Порівнай мою працю: »З кореспонденції Ден. Зубрицького« стр. 42 і 47.

²⁾ Гляди мою працю: »З кореспонденції Ден. Зубрицького« стр. 43.

³⁾ Ден. Зубрицький: »Исторія галицко - русскаго княжества«, т. I, стр. 141, т. II, 13 прим'бчаніє.

⁴⁾ Лист II.

з його переписки з Погодіном,¹⁾ куди звертали ся його дійсні симпатії.

В тім самім (II) листі до Копітара писав Зубрицький, що під релігійним оглядом він „ein echter Katholik“, а в попереднім (з дня 3 VI. 1843 р.) висловлював навіть гадку, що було би пожаданим, якби уніяти прийняли латинський обряд та щоби до часу дозволено „русько-славянському духовенству“ задержати подруже... Так далеко йшов католицизм Зубрицького в листах до Копітара. А роком ранше писав він до иншого ученого, Погодіна, з нагоди його повороту з Риму: „Я опасался, чтобъ вы не приложились къ папскимъ туфлямъ, когда Вы посѣтили извѣстнаго мнѣ съ переписки коварнаго Тайнера, когда онъ вытягнулъ на Васъ свои когти, — но нѣтъ не опасался — вы настоящій русскій мужъ“.²⁾ В Зубрицького, очевидно, були дві душі, католицька для католика Копітара, а православна для православного Погодіна. Не думав, мабуть, Зубрицький, що таке кривлене душею в переписці з славянськими ученими недостойне імени поважного чоловіка, а не то ученого дослідника.

Як я вже замітив висше, Копітар поставив Зубрицькому ряд наукових питань, бібліографічного або історичного змісту. З бібліографічних важнійші отсі:

1) Кого треба розуміти під Клириком Острожським і чи не був ним молодий Мелетій Смотрицький, про якого писав митр. Євгеній в „Историческ-ім Словари“, що він умер в р. 1663 і висилав своїх сестрінців (Євст. Гізеля і Георгія Смотрицького) на науку до протестантської школи на Шлезку?

2) Хто скрив ся під буквами Й. Я. М. К., уміщеними на кінци уніятської брошури про фльорентийський собор, написаної у відповідь Клирикови Острожському, а виданої в р. 1604, хоч польський її переклад явив ся роком ранше?

3) Чи „*Ἀντιζήσις*“ (вид. 1599 в польській, а 1600 в руській мові) писав Грек Петро Аркудій?

4) Чи автор „*Αροκρίσις-α*“, Христофор Бронський, якого твір вийшов 1597 р. в польській мові, а 1598 р. в руськім перекладі,

¹⁾ Гляди: Др. Остап Терлецький: »Галицько-руське писменство« 1848—1865 pp., Львів, 1903, стр. 58—78, де дуже влучно схарактеризована силуетка Зубрицького на основі його листів до Погодіна.

²⁾ Чтенія за рік 1880, кн. I, стр. 565.

знав руську мову, чи може велів свої латинські і польські праці перекладати?

Зубрицький виправдував ся вправді, що давно займав ся бібліографічними студіями, та що пам'ять йому, 66-літньому старцеві, не дописує, але загально, з виїмком на друге питанє, дав відповіді згідні з тодішніми, науковими дослідями, хоч нині вони вже декуди перестарілі.

На перше питанє відповів Зубрицький, що під Клириком Острожським треба розуміти Аріянина, Христофора Філялета (Христофора Бронського), автора „Аpokrīsis-a“, против якого полемізував Петро Аркудій в *Ἀντιφῆσις*-ї.

В розв'язці сего питання станув я на відміннім становищі. Гадку Копітара прийняв я за свою і на основі порівняння творів Клирика Острожського¹⁾ з іншими творами Мелетія Смотрицького, прийшов я до пересвідчення, що бистрий здогад Копітара основує ся на правді.²⁾ Проф. Грушевський не згодив ся вправді з моїми висновками і висловив здогад, що „мабуть імовірнішим буде вважати подібности в писаннях Клирика і Мелетія Смотрицького за впливи спільної школи, спільних взірців“,³⁾ та мимо сего я при своїй гадці стою.

Я мав нагоду справити також печатну похибку в „Историч. Словари“ митр. Євгенія про рік смерти Мел. Смотрицького, що помер не в р. 1663, але 30 роками ранше.⁴⁾

Дуже влучно зазначив Зубрицький, що Евст. Гізель сестринцем М. Смотрицького не був, але що походив з Прус, був з протестантського роду, по чім перейшов на православє, що сам про

¹⁾ Клирик Острожський видав в р. 1598 »Отписъ« на лист Потія, писаний до кн. Острожського в р. 1598, враз із пасквілем на флорентийський собор п. з. »Исторія о листрикійскомъ то есть, о разбойническомъ ферарскомъ, або флорен'скомъ синодѣ«. (Обі брошури Клирика Острожського перепечатані в III томі »Памятниковъ полемической литературы« стр. 377—476). Я видав в р. 1906 в »Памятках полемічного письменства кінця XVI і поч. XVII в., стр. 201—29 »Незвісний твір Клирика Острожського з 1599 р.« (нову відповідь Потієви на другий його лист до кн. Острожського).

²⁾ Гляди що йно згадану мою працю: »Памятки полем. письменства« стр. XXXIII—LII, де я також вичислив цілий ряд заголовків нових, незвісних творів Мелетія Смотрицького.

³⁾ М. Грушевський: »Исторія України Руси« т. VI, стр. 495.

⁴⁾ Гляди мою студию: »З кореспонденції Дениса Зубрицького«, стр. 37.

себе писав. Але я задержу ся при сій вістці митр. Євгенія, бо вона цікава для нас з іншого боку.

Вона свідчила би нам, що Мелетій Смотрицький Евст. (Інокента) Гізеля міг знати, а може й навіть ним, після його приїзду з Прус на Україну, заопікував ся. Не треба забувати, що сам Смотрицький учив ся на протестантських університетах у Німеччині, де, без сумніву, навязав зносини з цілим рядом протестантів. Україна висилала своїх синів на науку за границю і через них знакомила її зі своїм житєм-бутєм, зі своєю терпимістю для протестантів та боротьбою против католиків. Виключена річ, щоби М. Смотрицький знав лично Гізеля за часів свого побуту на протестантських університетах, у перших роках 17 віку, бо хто знає, чи Інок. Гізель вже тоді родив ся. Але се певне, що талановитий Смотрицький лишив після себе гарні спомини в Німеччині і що не один протестант, який з Прус їхав на Україну, міг мати до него поручаюче письмо. Можлива отже річ, що й Інок. Гізель, якого загнала на Україну чи то жадоба пізнання відносин політичних і релігійних, чи інші обставини, міг явити ся у Смотрицького з порученєм від протестантів з Прус, серед яких йому самому довело ся прожити кілька літ молодости. Хто знає, чи Смотрицький, в подяку протестантам, від яких дізнав чимало добра, не заопікував ся молодим Гізелем у перших хвилях, чи місяцях його побуту на Україні? Тільки так можна зрозуміти вістку митр. Євгенія про їх споріднене між собою. Щира опіка М. Смотрицького над молодим Гізелем могла комусь із сучасних людей піддати гадку, що оба були свояками. Жерела вістки, поданої митр. Євгенієм ми не знаємо, але ледви, щоби вона була схоплена з воздуха.

Колиб мій здогад про опіку Мел. Смотрицького над Гізелем був вірний, то в такім разі я ставив би дальший висновок, що Гізель прибув на Україну перед 1628 роком, коли вже Смотрицький перейшов отверто на унію. Опіка Смотрицького була би прегарним обявом взаїмности, якої творець „*Origenes*-а“ сам досвідчив від протестантів у молодечих літах. Знаємо також, що в р. 1632 вислав Гізеля за границю на дальшу науку Петро Могила, а Гізель вивдячив ся за се щирим серцем українській землі. Він став для неї цінним придбанєм. Він, як сказав проф. Сумцов,¹⁾ зілляв ся душею з народом, який йому дав у себе захист, він

¹⁾ Н. О. Сумцовъ: »Инокентій Гизель« (Кіевская Старина за рік 1884, т. X, стр. 183).

прийняв його віру і став служити новій вітчині цілим своїм еством. Архимандрит киево-печерського монастиря, Інокентій Гізель тішив ся таким поважанем, як не богато наших земляків в XVII віці. До него писали московський цар і патріарх. Гетьмани шукали в него поради і посередництва. Київські митрополити, чернігівський архієпископ, Лазар Баранович оточували його своїм покровом і дорожили його приязню. Учені чужинці являли ся у него з поклоном, або стояли з ним у переписці. Словом Гізель в подяку за опіку став світочем України, достойним поважання як чоловік, політичний діяч і письменник.

Незручним був Зубрицький в розв'язці другого питання, хто скрив ся під буквами **Й. Я. М. К.** в обороні фльорентийського собора. Сучасні Зубрицькому наукові досліди не давали на се ніякої відповіді, бо ніхто перед Копітаром на ці букви уваги не звернув. Однак Зубрицький хотів конче се питанє розв'язати і пустив ся на незручний і невлучний здогад, що треба тут розуміти литовського уніята **І**(вана) **А**(лександровича) **М**(асловського). Тимчасом з пізнішого видання листів Потія до кн. Сапіги дізнаємо ся, що не хто инший, тільки Потій був творцем польського і руського видання оборони фльорентийського собора.¹⁾ Тому й не тяжко було мені подати розв'язку букв: **И**(патій) **А**(дамъ) **М**(итрополитъ) **К**(ієвскій).²⁾

Згідно з сучасними Зубрицькому дослідями зазначив був він на третє питанє, що творцем *Ἀντιρρησις*-а був Грек, Петро Аркудій, автор знаменитої студії „De concordia Ecclesiae Occidentalis et Orientalis in septem Sacramentorum administratione“ (Lutetiae Parisiorum, 1626).

Однак новіший дослідник, Скабаланович, підніс був против приписуваня „Ἀντιρρησις-а“ Петрови Аркудієви сумніви і від себе зазначив, що автором згаданого твору міг бути Іпатій Потій.³⁾ Противив ся такому поглядови Голубев,⁴⁾ але його помічення ледви чи кого переконали. Проф. Брікнер заявив був виразно,

¹⁾ Dr. A. Prochaska: Archiwum Domu Sapiehow, т. I, Lwów, 1892, стр. 368.

²⁾ Порівнай мою студію: »З кореспонденції Дениса Зубрицького«, стр. 38.

³⁾ Ник. Скабалановичъ: »Объ Апокрисисъ Христифора Филалета«, СПб. 1873, стр. 56—7.

⁴⁾ С. Голубевъ: »Бібліографическія замѣчанія«, Київ, 1876, стр. 34—41.

що в „*Ἀντιρρήσις-1*“ маємо діло з пером Потія,¹⁾ що я остаточно рішив незбитими доказами.²⁾ Рівнож звернув я увагу на те, що в літературній праці Потія був йому помічним Аркудій своїми матеріялами, збираними вже при кінці 16 віку до твору *De Concordia... in septem sacramentorum administratione.*³⁾

На четверте питанє відповів Зубрицький, що автор „*Apokrisis-a*“ Христофор Бронський був Литовцем, який міг знати руську мову, як урядову всіх литовських властей. Однак можлива річ, що він писав у польській мові і що хтось з острожських учених переклав „*Apokrisis*“ на руську мову. За наукову працю подарував йому князь Конст. Острожський маєтність, Вільск.

Новійші досліди виказали безсумнівно, що автор „*Apokrisis-a*“ писав свій твір в польській мові і що опісля перекладено його в Острозі. Перекладчиком міг бути Василь Суражський.

На Христофора Бронського, як на творця „*Apokrisis-a*“ вказав був у XVIII віці Василянин Гнат Стебельський⁴⁾ і вістки про його особу мав Зубрицький з сего жерела. Однак в останніх роках поставив проф. Третяк нову, бистроумну гіпотезу, що творець „*Apokrisis-a*“ не називався Христофор Бронський, тільки Мартин Броневський (*Martinus Bronovius*). Останний видав був „*Tartariae Descriptio*“ (*Coloniae Agrippinae* 1595 р.), визначався, як горячий приклонник протестантів, брав участь на протестантським зїзді в Торуни (1595 р.), стояв у близьких зносинах із кн. Конст. Острожським, а навіть дістав лист від александрійського патріярха, Мелетія Пігаса, в яким вихвалена незвичайна мудрість Броневського, про яку патріярх мав вісти від свого ексарха, Кирила Люкаріса. Міг мати патріярх на думці „*Apokrisis*“, в яким виявила ся та мудрість і „краса його душі“. Проф. Третяк неперечить, що кн. Острожський міг за „*Apokrisis*“ заплатити авторови навіть дуже щедро, але рівночасно звернув увагу на те, що маєтність Вільск перейшла по смерти кн. Константина на

1) Al. Brückner: „Spory o unie w dawnej literaturze“. *Kwartalnik historyczny* за рік 1896, кн. II, стр. 598.

2) Гляди мою розвідку: „Хто був автором *Ἀντιρρήσις-a*“ (*Записки Наук. Тов. ім. Шевченка*, т. XXXV, стр. 1—20).

3) Гляди мою розвідку: „*Ze studyów nad literaturą polemiczną*“, *Kraków*, 1915, відбитка з „*Rozpraw wydziału filologicznego Akad. umiejętności*“, стр. 23—9.

4) Ignacy Stebelski: „*Dwa wielkie światła*“ (друге видане, *Львів*, 1866), стр. 114.

його сина Януша, як се стверджують акти, а тим самим автор „Аpokrĭsis-a“ на власність її не дістав.¹⁾ Також у пристрастних виступах „Аpokrĭsis-a“ против луцького єпископа, Кирила Терлецького, де він названий „луцькимъ вландикою“, „жовтобрухомъ“ (żółtobruchiem), та де закинено йому, що він з Риму привіз безсоромні книжки, „которыхъ прегледованьемъ безбожные очи пасучи, нерядную пожадливость имъ далъй, тымъ большей въ собѣ помножаетъ“,²⁾ підозріває проф. Третяк безпосередну участь Мартина Броневського, який видер Терлецькому наїздом церковну маєтність, Фалимичі, яку однак, на основі рішення суду, зневолений був звернути.³⁾

Окрім відповідей на чотири важніші бібліографічні питання справив Зубрицький ще одну свою помилку, що „Θρηνος“ вийшов не в році 1600, але в р. 1610.

Питав ще Копітар Зубрицького, чи не бачив він в бібліотеці митр. Мих. Левицького старинного славянського кодексу, про який писав йому вже Мих. Малиновський, з якого віку міг сей кодекс походити і до якої групи (с_а), або (с_е) належить?

Зубрицький відповів, що чув про сей кодекс та про інші, важні, історичні документи архива митрополитальної капітули, але все те містерії, бо там ніхто доступу не має, хоч навіть тайні архиви давніших часів стоять отвором для наукових дослідів.

Та сі наріканя Зубрицького можна вважати радше похвалою для митрополита, чи капітули, як замітом против них. Хто так подарив по наших, львівських архивах, як Зубрицький, що за дуже скромну заплату „очищував“ їх із дорогоцінних, старинних рукописий і друків та висилав Погодінови, той не мав права нарікати на заборону доступу до митрополитального архива.

Побіч питань бібліографічного змісту поставив був ще Копітар Зубрицькому питання на історичні теми.

Копітар задумував видати студію про св. Кирила, але свого наміру не довів до кінця. Могла на те зложити ся обставина, що Копітар в 1843 р. довший час перебував у Римі, а небавом опісля (11 VIII. 1844 р. в 64 р. життя) помер, або, як до-

1) Józef Tretiak: „Piotr Skarga w dziejach i literaturze unii Brzeskiej“, Kraków, 1912, стр. 183—5.

2) Русская историческая библиотека т. VII, стр. 1246, 1316, 1757—9 (в Apokrĭsis-ĭ).

3) Józef Tretiak: Piotr Skarga... стр. 340.

гадує ся проф. Ягіч, тому, що за багато часу минало у него на дрібницях, переписці, статейках, рефератах, критиках і полеміках.¹⁾

Для наміреного Копитаром видання студії про св. Кирила збирав він дані, тому питав Зубрицького про вік св. Кирила, про час винаходу славянської азбуки та про се, чи вірний цитат Мацейовського, що св. Кирило „ne wzbraniał żertw tvoriti ro-ganskim obuczajem, ni ženitw bezczestnich“, за який вже й так раньше безпощадно його осудив.²⁾

Зубрицький відповів, що житіям св. Кирила не все можна давати віру, як се робив Шафарик, бо вони писані значно пізнійше, на основі слухів якимсь монахом-пустинником в 11 або 13 віці, тому в них події не все вірно передані. Азбука св. Кирила є грецька IX і X в. з влученєм деяких потрібних букв, як се Венелін виказав.

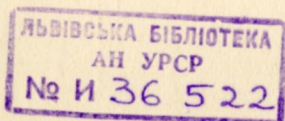
Замітимо ще, що в листі до Ганки (з дня 18 VIII. 1846 р.) при згадці, що в бібліотеці монастиря св. Онуфрія у Львові є два житія св. Кирила сербської і руської редакції, Зубрицький додав, що перед кількома літами вислав „списокъ послѣднаго (руськ. ред.) покойному Копитару и онъ намѣривался издать этую хиландерскую рукопись съ собственными примѣчаніями, но намѣреніе его не сбилось“.³⁾ Можна однак сумнівати ся, чи сї слова правдиві та чи вони не були пустою перехвалкою, бо ані в листах Копитара, ані у відповідях Зубрицького нема про се згадки. А вжеж Копитар вважав би був своїм обовязком подякувати за копію важної для него рукописи.

Покликував ся також Копитар на твір Надєждіна, який впевняв, що в перших сто літах християнства на Русі відправлювано богослуженє у грецькій мові та питав Зубрицького, чи не має він яких хронологічних слідів, відки і коли славянська літургія вперве прийшла на Русь, чи за князя Ярослава, чи за Володимира, бо кн. Анна привезла, мабуть, тільки грецькі книги.

¹⁾ И. В. Ягічъ: Энциклопедія славянскої філології. Вып. I, стр. 213—14.

²⁾ Barth. Kopitar: Nesychii glossographi Discipulus... стр. 67. Перегляд студій про св. Кирила подав був проф. Ягіч у святочній промові: »Вопросъ о Кириллѣ и Меѳодіи въ славянскої філології (стр. 1—60), поміщений в »Запискахъ императ. акад. наукъ«, Т. 51, СПб. 1885.

³⁾ Житє і Слово. Т. IV, стр. 87:

Зубрицький відповів, що хронологічних слідів, коли і відки принесено на Русь славянську літургію, він не має, догадує ся тільки, що з Болгарії. Остромірове Євангеліє походить з часів Ярослава. Він пересвідчений, що навіть після введення славянського богослуження співано, або виголошувано деякі молитви в грецькій, а деякі в славянській мові, як се по нинішній день в ужитю на Молдаві, де один тропар співають по волоськи, а другий по славянськи. У Львові, писав Зубрицький, співають ще нині: Господи помилуй і *Kyrie eleyson*, або „на многая лѣта владыко“ — і *εις πολλὰ τὰ ἔθνη, ὁ δέσποτα*, мабуть тому, що тут було багато Греків, а Русь залежала від патріархів. По його гадці, коли в Москві відправляло двох або трох патріархів, чи грецьких і російських владик, то й тоді могли вони уживати двох, а навіть трех мов.

Копітар питав Зубрицького, чому залежить Московщині на тім, що Ягайла хрещено наперед після грецького, а пізнійше після римського обряду, коли противить ся сему свідоцтво Кромера. Мнине, руське, хрестне імя Яков се тільки зіпсоване *Jakl* (*Jagello*).

Зубрицький відповів, що авторітет Кромера важний тільки від часу, на яким Длугош скінчив свою історію. Длугош був раньшим від Кромера дієписцем, родив ся під володінєм Ягайла і писав про перехрещуванє молодців гр. обряду. Вправді папа Александер VI осуджував потребу другого хрещеня, але римські пралати не повинували ся. Звичай перехрещуваня викликав брошуру Оржеховського „*Baptismus Ruthenorum*“ (1556 р.). Нині, писав Зубрицький, се питанє не має ніякого значіня, хиба для історії Литви, в якій Ягайло, щоби паралізувати діяльність хрестоносців і щоби виявити вдячність римському престолови за іменованє вікарієм, громадив нарід дарунками, роздавав одєжу, перехрещував та основав єпіскопства у Вільні і Троках.

До слів Зубрицького додамо, що ще в руських печатних требниках поч. XVII в., виданих заходом Балабана в Стрятині (1606 р.) і Наливайка в Острозі (1606 р.), находимо виразні порученя перехрещувати латинників, при чім вони мусіли вирікати ся латинської віри і постів у суботу, „еже Петро Гугнивий въ Римѣ установилъ есть“. Против першого требника полемізував Т. Потій в „Гармонії“, а против стрятинського і острожського требника Касіян Сакович.¹⁾

¹⁾ Порівнай мою студію: »Полемічне письменство в р. 1608«. (Записки Наук. Тов. ім. Шевченка, том 104, стр. 26—7.

Мав ще Копітар, крім наукових питань, інші орудки до Зубрицького. Він просив його о посередництво в присилці книжок з бібліотеки Осолінських. Треба йому було Востокова „Каталог-а Румянцевскаго Музея“, тому просив він Зубрицького, щоби виєднав у директора бібліотеки Клодзінського дозвіл на висилку сего твору через книгаря Мілковського, що Зубрицький довів до успішного кінця.

Від себе повідомляв Копітар Зубрицького, що дістав через кур'єра „Виленскіи Грамоты“ і „Monumenta Russiae historiae“, що радує ся сподіваною появою „Остромірового Евангелія“, яке прирік прислати міністер Уваров, в часі оглядин цісарської бібліотеки, враз із виданем літописи Нестора та публікаціями археографічної комісії. Дивував ся також Копітар, що Ліндому заперечувано авторства його словаря, як се видно з його оборони в „Bibliote-ці Warszawsk-ій“. Вкінці звістив Копітар Зубрицького, що автор географії відзначений орденом св. Анни дістав порученє не уживати більше назви „Rusniaken“, тільки „Russinen“, або „Ruthenen“, причім подав критику обох назв: (Russin videatur in plurali debere abjicere -in, Rutheni autem pedantica corruptio ad Caesaris Ruthenos in Gallia Narbonensi“).

У зміні назви бачив Копітар прихильність австрійського уряду до Русинів, коли писав: „Ви бачите, о скільки більше Вас цінять, від коли вас є менше, подібно, як Тарквіній третину не спалених ще сивільських книжок“.

II.

(Прихильність Копітара для нашої самостійности. Момент політичний і релігійний в його листах до Зубрицького. Переписка Мих. Малиновського з Тайнером. Невдоволенє Зубрицького з поглядів Копітара. Критика посланій митроп. Мих. Левіцького. Становище Риму).

Копітар дійсно щиро бажав, щоби австрійські власти цінили нас як важний чинник в житю держави, як самостійний нарід.

Вже в р. 1816 (5/XI) висловив він гадку, що наша мова є самостійна, окрема від польської і московської. Ранше не мав він ясного погляду на се питанє і сю зміну в оцінюваню самостійности нашої мови треба приписати в першім рядї впливови тодішнього пароха церкви св. Варвари у Відни, Ів. Снігурського. Що вплив сей безсумнівний, доказом сего листи Копітара до еп. Снігурського, що-йно видані др. Василем Шуратом, які

вказують, що оба сі люди у Відні приятелювали з собою. Копітар писав до еп. Снігурського, як до давного друга. Титул „Monsignore“ вистарчав в листі Копітара до перемиського владика, а се найкрасший доказ їх взаїмних, дружних відносин.¹⁾

Від Снігурського міг мати Копітар також вістку про „Societas Presbiterorum“, основане в р. 1816 тодішнім перемиським владикою і номінатом на львівську митрополію, Мих. Левицьким,²⁾ не без спонуки крил. Ів. Могильницького, першого голови товариства. Сему товариству, на якого культурну працю покладано надії, тай взагалі культурному розвоєви нашого народу старав ся Копітар промостити дорогу у міродатних, урядових кругах та серед виднійших діячів польської суспільности.

Тому то радив Копітар, як цензор, при огляді книжки Немцевича „Pieśni historyczne“, австрійському урядови, „um Galizien zu depolonisiren, die Cultur der Landessprache Galiziens, (die nicht polnisch, sondern kleinrussisch ist) durch die Gesellschaft des Metropolitens Lewitzki zu begünstigen“.³⁾ Тому писав Копітар до директора бібліотеки ім. Осолінських у Львові, К. Слотвінського дня 14 V 1832 р.: „In Galizien müssen die Pohlen zweimal liebenswürdig sich betragen, da ja sie auch die Russinen schonen müssen“.⁴⁾ Тому бажав він бачити на становищі цензора московських книжок Йосифа Лозинського, а на всякий спосіб чоловіка не русофіла, ані „einen befangenen Polenfreund“, що здержував би всякі книжки немилі для Поляків, але „einen deutsch-gebildeten Mann, der in allen billigen Sachen den Rutheniern und ihrer beginnenden Literatur Wohlwollen und Recht erzeige“, тим більше, що „die kleinrussische Literatur ein riesenhafter Rival den Petersburgern werden dürfte“.⁵⁾ Не задля чого иншого питав Копітар дня 1 II 1839 року Як. Головацького, що робить Societas presbiterorum, чи заснуло? Воно, по гадці Копітара, повинно було зайняти ся виданем словаря і граматики. Чи не достає йому

¹⁾ Др. Василь Щурат: »В. Копітар і еп. Ів. Снігурський« (Записки Наук. Тов. ім. Шевченка, т. СХХV).

²⁾ Др. В. Щурат: »Перша українська організація з доби відродження« (Діло 1916, ч. 23).

³⁾ М. Тершаковець: »Відносини Варг. Копітара до гал. укр. письменства«, стр. 11.

⁴⁾ Др. В. Щурат: »Копітар і Снігурський«. Дод. V.

⁵⁾ Гляди мою студію до »Кореспонденції Як. Головацького (1835—49)«, стр. XLII—III.

побіч грошей „constans animus et scientia rei vera?“¹⁾ Не хто інший, тільки Копітар піддав австрійському урядови в осени 1842 р. гадку, видавати для Галичан руську часопись, щоби їх „око стягнути бѣльше на сторону Словенщини Австрійскої, вѣдлучаючи ю яко рывалку вѣдъ цѣлости великорускої, котра бы усе рада на свое копыто переробити, помосковчити, пошизмачити, колы тимчасом у Австрії всѣм елементам славенским зарѣмно и безъ примусу розвивати ся вѣльно“.²⁾

Цікавило Копітара наше богослуженє і мова проповідий, проголошуваних в церкві св. Варвари у Відни, а побіч сего наукові занятя її пароха, о. П. Паславського і талановитїйших питомцїв віденського конвікту (Йосифа Левицького, Кир. Блонського, Ант. Добрянського), сих „чадъ Копитаревыхъ“.³⁾ І коли не один з них почав займати ся граматичними студіями з області церковно-славянської і руської мови, та пробував пера на полі рідного письменства, то, певно, не без впливу Копітара.

Останний хотїв стати для нашого письменства тим, чим був для Вука і сербського письменства.⁴⁾ Тому домагав ся він від авторів, яких твори цензуrowав, щоби писали чистою, народною мовою, щоби на взірці мови ставили народні піснї і приповідки, а не мову людей, „qui noluerit scribere russinice, sed slavice“, як се робив Йос. Левицький у своїй граматичї.⁵⁾ Тому ввело Копітара „Ruskoje wesile“ Лозинського в одушевленє, коли, як цензор, додав замітку, що видавець не міг зібрати красшої матерії для своєї хрестоматії, та коли накликавав його, щоби ще раз рукопись переглянув „an ubique sermone vero ruthenico narraveris“?⁶⁾ В цензурних замітках і у листах вказував він нашому письменству, як взорець,

¹⁾ Кореспонденция Як. Головацького (1835—49) стр. 15.

²⁾ Там же (1835—49), стр. 69—70. Порівнай: Ф. Свистунъ: Проектъ первой австро-русской литературной временписи въ 1842 г. Вѣстникъ »Нар. Дома« ч. 4, 5, 7—8 і Мих. Тершаковецъ: »Відносини Варт. Копітара до галицько-українського письменства«, стр. 48—51.

³⁾ Там же, стр. 19—27.

⁴⁾ Про заслуги Копітара в діяльності Вука гляди: И. В. Ягичъ: »Энциклопедія слав. филологїи« I, стр. 194—6, 372 і д.

⁵⁾ Др. Осип Маковей: »Три галицькі граматички«, стр. 67 і 76, (Записки Наук. Тов. ім. Шевченка, т. 54).

⁶⁾ Там же, стр. 62, (Записки, т. 51).

спосіб писання Вука,¹⁾ А коли Копітар не мав такого великого впливу на наше письменство, якби сего можна було надіяти ся, то виною сего обставини: недостача зрозуміння в міродатних кругах ваги і значіння нашого народа у житю і розвою Австрії, а по части перецінюване церковно-славянщини у деяких письменників, поза якою вони краси власної мови не добачували. На всякий спосіб годі не завважати, що Копітар виступив супротив нашого народа, як суспільний діяч, як чоловік, що нагадував нам на нашу окремішність, на нашу вагу в минувшині, коли писав: „Russos ipsos primam literaturam et culturam debere vobis Russinis Kioviensibus“,²⁾ як учений, що віз наш народного розвою хотів посунути на перед.

Правда, що й сам Копітар не мало завинив у тім, що його вплив не став без порівняння більшим, або й навіть дуже значним, бо він причинив ся до заборони печатаня „Зорі“ М. Шашкевича. На сумніви в справі виданя „Зорі“ зложили ся не стільки його побоюваня о конфлікт між Австрією і Росією, скільки ті прикристи, яких зазнав у спорі з гр. Борковським з приводу „Flogyańsk-ого Psalterz-a“, а які наказували йому далекосяглу обережність, щоби відклонити від себе на будуче тяжкі заміти, або й нову догану.³⁾ Сю мимовільну кривду, заподіяну нашому письменству, Копітар старав ся опісля винагородити в оцінці „Русалки Днѣстрової“ та інших творів,⁴⁾ з яких деякі, йому завдяки, появили ся у Відни (Приповідки Ількевича), хоть віденська цензура могла їх відослати львівському цензорови, Венед. Левицькому. А коли, після смерти Копітара, за нового цензора, Франца Мікльосіча, вийшли у Відни два „Вѣнки“ (1845 і 1847) Івана Головацького, що піддержали галицьке літературне жите, нищене безпощадно руським цензором і його помічниками, то і в сїм заслуга Копітара, бо його наслідник мав уже традицію, на яку міг покликати ся.

У відношеню Копітара до нашого народа і письменства відгривали на рівні ролю момент політичний і релігійний.

¹⁾ Там же, стр. 62. (Записки, т. 54). Кореспонденція Як. Головацького (1835—1849), стр. 15.

²⁾ Др. Осип Маковей: »Три галицькі граматики«, стр. 61. (Записки, т. 54).

³⁾ М. Тершаковець; »Копітар і Борковський« (Записки т. СХХV).

⁴⁾ Гляди мою студію до »Кореспонденції Якова Головацького« (1835—49) стр. XIV, XLVI і д.

У своїм, астрійським патріотизмі мріяв Копітар про витворенє у Відни осередка культурного житя для всіх Славян. Як католик з глибокого пересвідченя рад був Копітар звернути очи Славян в сторону Риму.

Сам він був лично двічі в Римі, в р. 1837 і 1842—3. Побіч інтересів наукових, які запрятували його ум, мав він ще, головно в часі другого побуту в Римі, інші порученя. Годить ся пригадати, що в р. 1839 знищено на Білій Русі і Литві церковну унію,¹⁾ а її ісповідників навернено насильно на православє. Католицька церква стратила тоді півтора міліона вірних. Сей тяжкий удар звернув увагу Риму на уніятські справи в Галичині. Римський престол хотів скріпити галицьких уніятів. В тій ціли навязав був Копітар, не без впливу Риму і віденського нунція, переписку з Мих. Малиновським (1839—43 р.), якого знав ще з часів його віденських студій. За посередництвом Копітара почав також листувати ся з Малиновським учений, римський історик і референт для уніятських справ, Августин Тайнер.

Під впливом катастрофи, яку пережила уніятська церква в Росії, Тайнер почав писати твір, що появив ся в р. 1841 в Авґсбурзі п. з. „Die neuesten Zustände der katholischen Kirche beider Ritus in Polen und Russland seit Katharina II bis auf unsere Zeit“, з додатком одного тому документів. До студії потрібна була йому поміч людий, що жили в сторонах, яких церковну історію почав писати. Він звертав ся за потрібними йому актами до Росії, а дня 13 II 1839 р. просив він рівнож Малиновського о поміч у вишукуваню актів та о посередництво між ученими Галичанами.²⁾

Малиновський не відмовив йому своєї визначної підмоги, за яку йому Тайнер щиро дякував. По при наукові інтереси допитував ся також Тайнер, „чого треба надіяти ся, а чого побоювати ся“, просив о вістки в справі унії в Галичині та двічі накликував Малиновського (5 VII 1840 р. і 15 I 1842 р.), щоби він щиро висловив бажаня, які мають галицькі уніяти, а якими Рим займе ся та їх сповнить, бо хоче „цінне стадо“ удержати при католицькій церкві та ще сильніше з собою злучити.

¹⁾ Гляди: Прот. Г. Шавельській; »Послѣднее возсоединеніе съ православною церквію уніятвъ Бѣлорусской епархіи« (1833—1839 гг.) СПб. 1910.

²⁾ О. О. Марковъ; »Изъ кореспонденціи М. Малиновскаго«, Вѣстникъ »Нар. Дома« 1911, ч. 5.

Малиновський зволікав довго з відповіддю і доперва коло Великодня 1842 р. вислав для Тайнера на руки Копітара широкий меморіал, в яким з повною щирістю та великою повагою зобразив невідрадне положене уніятської церкви в Галичині і жадав від Риму сповнення отсих бажань:

1) щоби митрополита наділено достоїнством кардинала, або патріярха, бо від смерти Вессаріона не був ніхто з Греків, а від смерти митр. Ізидора ніхто з поміж Русинів кардиналом а тільки між уніятами, Мельхітами в Азії є владики з гідністю патріярха;

2) щоби збільшено число руських епархій в Галичині двома новими престолами в Тернополи і Станиславові;

3) щоби безумовно спинено перетяганє гр. католиків з боку латинського клиру, а головно Єзуїтів, на латинський обряд і здержано їх від легковаженя, погорди і гнету Русинів гр. обряду;

4) щоби полишено обряди гр. католиків ненарушеними;

5) щоби зрівнано руський клир в Галичині з латинським в платні, бо руські священники побирають з релігійного фонду по 300 зл. (парохи), по 150 зл. (капеляни), по 100 зл. (адміністратори парохій) а капеляній по 60 зл. конв. монета, підчас коли латинський клир дістає не в порівнаню висшу платню а саме: парохи 600 зл. а сотрудники 200. В додатку духовним стадом латинників є дідичі, шляхта, багаті горожани і урядники а до їх парохій належать багаті посілости;

6) щоби латинський клир не ставив греко-католикам перепон в здобутю становищ у капітулах і професурах.¹⁾

Треба признати, що Малиновський умів зобразити сучасне положене нашого духовенства в Галичині такими яркими красками, що його меморіал викликав у Римі глибоке вражінє. Не даром писав Тайнер Малиновському, що слези і біль давили його серце, коли відчитував його письмо, яке передав кардиналови Лямбрушіньому і папі Григорієви XVI. Тайнер радив при сій нагоді, щоби галицькі владики конче приїхали до Риму і передали лично папі свої бажаня.²⁾

До скріпленя звязий Галичини з римським престолом і до виїзду наших владик до Риму привязував Копітар велике значінє, коли старав ся приєднати для сих гадок також світських людий. На сі справи клав він великий натиск в листах до Дениса Зу-

¹⁾ М. Malinowski: „Die Kirchen und Staatssatzungen“, Lemberg 1861, стр. 501—16.

²⁾ Там же, стр. 517.

брицького. Навязав він їх до брошури Зубрицького „Rys do historyi narodu ruskiego w Galicyi i Hierarchii Cerkiewney w temże królewstwie“ (1837). До трех гіпотез Зубрицького про поселене Русинів поза Сян аж майже по Краків додав Копітар четверту, що сі Русини були північною галузію південно-карпатських, угорських Русинів. Він покликував ся на твір Kohla, в яким призначено Русинів народом самостійним, що сам для себе, без північних Росіян повинен вистарчити та печатати свого Каменського і т. п.¹⁾ Пруських Німців, писав Копітар, нема навіть стільки, що Русинів. Жаль було би „щедро вивінованого духовенства“. З п'ятнайцяти мільонів руського населення галицькі та угорські чотири мільйони є цвітом, і они повинні впливати на закордонних Українців та „vielmehr jene durchsalzen, als sich von ihnen nach bloss materiellem Gesetz der Massen hinüberziehen lassen“.

Але Копітар знав, що тодішні Славяни були русофілами, тому й додав слова: „Sed quo musa tendis, desine perdicax!“

На всякий однак спосіб Копітар вказував, що тодішний час був найкращим, щоби з боку Риму і Німців поладнано оправдані бажання і жалоби Русинів. Тому повинен митрополит поїхати до Риму, бо лично можна в однім тижни більше зробити, як при помочи листів протягом літ. Копітар вказував, що знає

¹⁾ Мова тут про I. G. Kohl-а: „Reisen im Inneren von Russland und Polen II Theil. Die Ukraine, Kleinrußland, Dresden und Leipzig 1841. Самостійности українського народу присвятив окремі розділи, в яких старав ся виказати різниці в будові тіла Українців, в їх моральній вдачі, в мові, поезії, музиці, способі життя, звичаях, в домашній обстанові і т. п. Він писав між иншим: „Die großrussischen Geschichtschreiber Karamsin, Polewoy u. s. w. behandeln die Geschichte Kleinrußlands aber nur als die einer russischen Provinz, und doch, wenn sie das Land aus eigener Anschauung kennten, würden sie sich nicht wenig verwundern, hier Alles so selbstständig, so abgeschlossen und patriotisch zu finden. Die Kleinarussen endlich selbst dürfen über ihre Geschichte natürlich nicht den Mund aufthun; doch giebt es mehrere von kleinrussischen Edelleuten geschriebene Chroniken und Annalen Kleinrußlands, einige sind nur im Manuscripte vorhanden, andere aber gedruckt worden“. З печатних згадав Kohl про чотири томи видання Бантинга-Каменського, про патріотичний, український настрій твору, який хіба міг явити ся „nur unter der Regierung des milden Alexander zu einer Zeit, wo man sehr nachsichtig gegen solche Äußerungen war“. З непечатаних творів згадав Kohl про »Исторію Руссовъ«, „die von einem gewissen Kaniewsky, einem Bischofe von Woronesch, zusammengestellte“. (стр. 319—21).

з досвіду, як прихильно відносять ся до галицьких Русинів в Римі, де хотіли би почути їх бажання і погляди. Одна поїздка митрополита привела би до ладу справи, а не виключена річ, що „einem Cardinalshut würde im schlimmsten Falle selbst ein Primas Galiciae die Präcedenz lassen müssen“.

Негодував Копітар при сій нагоді на пастирські листи митр. Мих. Левицького, видані з нагоди знищення унії на Білій Русі і Литві.

Скоро тільки римський престол дістав вістку про долю унії в згаданих областях, папа Григорій XIV виголосив дня 22 XI 1839 на консисторії промову, в якій висловив глибокий жаль з причини потрясаючої події та осудив владик, що уніятську церкву зрадили. Промову папи розіслано до єпископів католицької церкви, а митр. Мих. Левицький вважав умісним перепечатати її в своїм листі пастирським з дня 18 II 1840 р., причім додав від себе коротку історію розєднання церкви східної від західної за Фотія та Керулярія, та пояснив питанє про примат папи.¹⁾

В рік пізнійше (10 III 1841 р.) видав митр. Левицький другий пастирський лист, в яким ширше розвів питанє про первенство папи а побіч сего заговорив про відношенє австрійських властей і польської шляхти до уніятської церкви.²⁾

Оба листи не припали Копітарови до вподоби. Він рад був бачити в них наукову обробітку питаня про примат а не виїмки з шкільних підручників Klypfl-a. Що допоможуть листи пастирські, питав Копітар, коли докази противників папства не будуть опрокинені? Справляв також Копітар історично невірну вістку першого пастирського листу митрополита, будьто би на фльорентійськім соборі підписали акт унії не тільки патріярх Йосиф і київський митрополит Ізидор, але також „omnesque in concilio congregati Episcopi Graeci“ (стр. 9), бо не всі підписали, а багато з них опісля свої підписи відкликали.

Інакше, як Копітар, принято в Римі другий пастирський лист Мих. Левицького. Папа Григорій XVI подякував митропо-

¹⁾ Michael Lewicki: Divina Miseratione et Sacrae Sedis Apostolicae auctoritate Metropolita Ruthenorum Unitorum Haliciensis... Цілий пастирський лист числить всего 11 неповних сторін мал. 8°,

²⁾ Michael Lewicki: Divina Miseratione... (стр. 27). Сей пастирський лист вийшов у Перемишлі в руськім перекладі Мих. Маліновського »Архіерейское ѡбрестное посланіє« (стр. 40), у Львові в польськім перекладі Дениса Зубрицького п. з. „List okólny do duchowieństwa Rusi zjednoczonej“ (стр. 32).

литови окремим письмом з дня 17 VII 1841 р., в яким висловив радість, що він підняв питане про первенство та що перестеріг своє духовенство перед всякими небезпеками. Лист папи випечатав митр. Левицький у третім з ряду пастирських листі з дня 11 X 1841 р.¹⁾ Бреве папи було свого рода похвальним листом для митрополита, непризначеним для ширшого ужитку. Тому й не міг погодити ся Копітар з тим, що се бреве напечатано. „Leid that es mir, daß Ihr das Belobungsbreve gedruckt habt; denn der päpstliche Vorschlag eines Averruncationsgebots contra reunionem, so wie der einer röm. Kleinkinderanstalt für den geistlichen Nachwuchs, schadet in Publico mehr, als er nützt.“²⁾

Хоть Зубрицький переклав був пастирський лист Мих. Левицького з дня 10 III 1841 р. на польську мову, критика Копітара йому подобала ся. Він годив ся вповні з Копітаром, що зміст, редакція і богословський виклад пастирських листів не дописали. Крім сего, по гадці Зубрицького, не було потреби виданя, бо з галицького духовенства ледви пять процентів читало книжки і воно не знало, що діє ся за границею. Пастирські листи викликали тільки лишне подражнене, а більшість духовенства склонює ся і так до дізунії, хотьби тому, що латинське духовенство витворює між галицьким духовним стадом прозелітів. Пастирські листи, писав Зубрицький, не будуть мати ніяких наслідків ані на галицьке, ані на закордонне духовенство. Галицьке духовенство, не виключаючи латинського, є індіферентне, а заграничне не схоче стратити матеріяльних користий, ані наражати ся на зіслане у Сибір. Сам митрополит не має приклонних для себе людей між низшим духовенством і визначає ся нещасливою рукою в доборі дорадників, які ширять ненависть і незгоду. Навіть талановитий Малиновський вибирає ся на парохію в Буковині, бо першенство перед ним дістали незаслужені, легкі і підозрені індивідуа.

¹⁾ Michael Lewicki: Divina Miseratione... (стр. 12).

²⁾ Щоби зрозуміти слова Копітара, не від річи буде подати вїмки з листу папи Григорія XIV до митрополита. Папа зазначив, що уніяти на Білій Русі і Литві дістали замість пастирів правдивих вовків, які їх ведуть до погуби. „Nos quidem nihil intentatum relinquimus, quo illas (oves) eripiamus ab eorum faucibus et a conditione miserrima, in quam dejectae sunt, Deo bene juvante relevemus“ (стр. 10). В иншій місци (стр. 9) писав папа: „Eo etiam spectat, ut major, qui fieri poterit, illorum numerus a prima aetate (ut Tridentina Synodus monet) in Seminarium ecclesiasticum recipiantur, ubi a probatissimis viris sedulo instituti sub tuis oculis in spem Ecclesiae succrescant“.

Коли в поглядах на вартість посланій митрополита не було між Зубрицьким і Копітаром різниці, то бажане Копітара, щоби галицькі Русини впливали на закордонну Україну, викликало у Зубрицького глибоке невдоволене.

Він вважав таку пропаганду річю виключеною, бо процес польонізації в Галичині посуває ся безупинно наперед, як про се свідчать карні розправи о державну зраду, де в ролі обвинених виступили руські священники, чого перед тим ніколи не бувало.¹⁾ Коли розходить ся о релігійну пропаганду за кордоном, то питає Зубрицький, які матеріяльні користи можемо тамошнім священникам покласти перед очи? В Росії можна стати священником по 6—8 роках, у нас по 14 літах. За кордоном нема права патронату, яке є діймаючою кривдою для галицького духовенства. Хто не дістане парохії, або не купить собі її в Галичині, сей зневолений жити з женою і дітьми з платні 100 рублів. В Росії православна церква є пануючою, в Галичині уніятське духовенство стоїть по заду латинського. У православних подружє духовенства є в пошанованю, у нас учить підручник морального богословя Stapf-a, що жонатий священник не достойний слухати сповіди. За кордоном ніхто не сміє відбирати духовних овець, в Галичині зневолене уніятське духовенство вести безуспішну боротьбу з латинським клиром о своїх вірних, або мовчати і терпіти. На закордонну українську шляхту, чи її прізвише кінчить ся на -енко, чи на -ські годі впливати, бо вона визначає ся погонею за матеріяльними користями, а польська шляхта дала би себе хиба заманити ласощами з французького арсеналу пропаганди та надїями на давно запропашені староства бл. п. польської республіки. Закордонне міщанство є „griechisch bigot“, а селянство безсильне (indolent). Латинське духовенство за кордоном не дбає про своє стадо. Воно вдоволене, як його виручить православний священник, А з промови царя, виголошеної в Петербурзі до висшого лат. духовенства, можна мати понятє про жите латинських священників.

На замітку Копітара, що після Kohl-a галицькі Русини повинні вважати себе самостійним народом, відповів Зубрицький, що на Україні явили ся вправді летучі листки (?) Котляревського, Галки, Могили, Срезневського, Корсуна, але вони є радше за-

¹⁾ Порівнай мої студії: »Польські конспірації серед руських п'ютомців і духовенства« стр. 35 і д. та »Львівська дух. семинарія в часах Марк. Шапкевича«, стр. CLVI — CLXXXI.

бавкою, ще менше важною, як німецькі твори, видані у віденським, чи австрійським говорі, хочби тому, що українські автори послугували ся „мішаниною (?) великоруського і малоруського наріччя“.

Вже ся останна замітка Зубрицького, що сильно кривдила українських письменників, яким він безосновно закинув брак знання рідної мови, характеризує найкрасше погляди Зубрицького. Він був русофілом, сторонником літературного і політичного об'єднання, чоловіком, що навіть зі свого листу до Копітара вичеркнув слова; „weil Ruthener stets Gott und dem Landes herrn treu ist“ і додав дописку: „zatrzymać!“

Впрочім ледви, чи Зубрицький мав право говорити про мову українських письменників і називати їх мішаниною великоруської і малоруської мови. Першої він добре протягом цілого життя не научив ся, а в р. 1840 (14 (26) III.) писав він в однім зі своїх листів: „obgleich ich russisch verstehe, ist es beschwerlich meine Gedanken in derselben träftig und gehörig auszudrücken“. ¹⁾ Другу мову він у своїм аристократизмі легковажив та не тільки називав її язиком „черни“, „пастуховъ“, „пасѣчника Панька“ і т. п., але ще й тим перед Ганкою чванив ся. ²⁾

Колиж Зубрицький важні почини Котляревського та других українських письменників, на яких відживало і взорувало ся галицьке письменство, називав „летучими листками“ і „маловажною забавкою“, то тим сам собі виставив свідоцтво необ'єктивного критика, що об'єдинительні ідеї ставив висше, чим історичну правду.

Сам факт, що галицьке духовенство по 14 літах науки визначувало ся висшим образованєм, що воно видало вже з поміж себе талановитих письменників, що воно серед тяжких і некорисних обставин воскресило перервану традицію культурного життя в Галичині, вважав Зубрицький рівнож чимсь дрібним і неважним. Для него важною була обставина, що в Росії по шести до осьми літах можна було стати священиком, для якого з часта навіть темний селянин не мав пошанованя.

Годі рівнож не завважати, що Зубрицький у своїм листі до Копітара тяжко скривдив сучасне галицьке духовенство, коли писав про него, що воно склонює ся до дізунії. Така оцінка духовенства історично невірна. Одиниці склонювали ся до

¹⁾ Чтенія моск. общ. древн. 1880, кн. I, стр. 548.

²⁾ К. Студинський: »З кореспонденції Д. Зубрицького«, стр. 16.

православя що-йно після 1850 року під впливом об'єднательної роботи атамана Погодинської кольонії Зубрицького і його товаришів. Тоді то (1853 р.) уніятському священникови, Йос. Сокульському „воняла немножко папизмомъ“ історія церкви угорського Русина, Балудянського, а для характеристики стремління і діланя Погодинського кружка в Галичині важні слова Ів. Гушалевича: „Вы не увѣрите, какой православной духъ межъ нашими, но русскій хитритъ“ (1857 р.)¹⁾

Про матеріальне положенє духовенства за кордоном не мав Зубрицький ясного понятя. Для него, в оцінці сего питаня, була міродатна вістка, що цар велів підвисшити видатки на платню священникам о 11,415.000 рублів річно. Чим була ся підвишка на величезні області російської держави, видно хотьби з того, що по рік 1865 діставали священники в „юго-западномъ краѣ“ I кляси — 160 рублів, II кляси — 150 р., III і IV — 140 р., V — 120 р., VI — 100 р. і VII — 80 р., отже зглядно ще менше, як уніятське духовенство в Галичині.

Доперва в р. 1865 задумав російський уряд підвисшити платню уніятському духовенству на 300 р. (I кляса), 400 р. (II кл.) 500 р. (III кл.) з задержанєм земель і доходів. В цілі однак успішнійшого здавленя унії підвисшено для Холмщини платню на 1200 рублів. Мабуть, у тім самім часі дістали всі православні священники по 300 рублів річної платні, яку побирали ще в році 1898.²⁾

Нема сумніву, що положенє уніятської церкви і духовенства в Галичині було під не одним зглядом прикре, але саме примір Малиновського свідчив, що се духовенство уміло бороти ся і печаливо заходило ся біля того, щоби усунути надужите, кривду, чи пониженє. Однак Зубрицькому не залежало на тім, щоби унія в Галичині розвинула ся, або щоби усунено колоди, які спиняли її розцвіт. Він прецінь уважав її, як „ein Unding“, чи „eine halbe Mafregel“ та радив повернути уніятів на латинський обряд, а поки що, до часу, задержати для духовенства право женитьби.

Предлогу Копітара, щоби митрополит їхав до Риму, вважав Зубрицький неможливою до переведеня, бо Мих. Левицький

¹⁾ К. Студинський: »Кореспонденція Як. Головацького (1849 до 1862)« стр. СЛІ—Ш.

²⁾ Кіевская Старина 1898 март, том 60, стр. 341, в статі: »Письма Ф. Г. Лебединцева къ брату въ Кіевъ«.

старий і хорий, не має дару підприємливості, ані матеріяльних засобів, бо управа дібр, яка була в руках брата-пароха мало приносила доходів. Впрочім побоював ся Зубрицький, щоби австрійський уряд не дивив ся косим оком, якби митрополит запускав ся в інтимні зносини з Римом. З митрополитом, що перебував на селі, Зубрицький не говорив про плян подорожі до Риму, а тільки підніс його в розмові з перемиським владикою, Снігурським.

Може вірив Копітар в добру волю Зубрицького, коли ще в другім листі радив йому, щоби замість недужого митрополита їхав сам до Риму враз з еп. Снігурським, бо *auch die oberste Region hat ihre Parteyen und Mulciber in Troiam, pro Troia stabat Apollo*.¹⁾ В Римі можна прокормити ся за 30 кр. к. м. а єпископ дістане без труда дарове мешканє. У Ватикані можуть Русини числити на прихильність папи, кардинала Лямбрушіні, а навіть генерала Єзуїтів, що ранше був у Полоцьку і Вильні. Було би вказане, якби при сій нагоді зареклямовано заграничні фундації, які нині використовують „*die Wälschen*“ (мова тут про руську колегію в Римі). Сам Рим уявляє для історика велику вартість, бо є „*ein klassischer Boden der europäischen Geschichte auch ausser und vor dem christlichen Interesse*“.

Та і сим разом відповів Зубрицький, що Копітар має надто корисну гадку про обох владик, Мих. Левицького та Ів. Снігурського. Останній не пічне нічого, щоби не уразити митрополита, який спочиває на лаврах по двох останніх листах. Як Снігурський займе колись місце митрополита, тоді можна буде мати деякі надії, а поки що нехай би в Римі подумали, в який спосіб можна би перевести дійсну унію та скріпити слабі звязи, бо берестейську унію переведено в р. 1595 незручно, через що її злука з Римом не тривка. Два архиєпископи, чи єпископи, дві капітули в однім місті, або два парохі в однім селі, де одного против другого вивисшає ся, вказують виразно, що нема унії, а є тільки матеріял до непорозумінь. Зубрицький радив стоплювати, амальгувати поодинокі часті навіть матеріяльними користями, щоби вони не розпадали ся. Про нові придбання за кордоном годі на разі думати. Радше треба би глядіти, щоби й доси придбаного не стратити.

---

¹⁾ Мульцібер (Вулькан), був против Трої, але за нею стояв Аполльо. Ф. И. С в и с т у н ь: »Корреспонденція Ден. Зубрицького съ Копитаромъ«. Вѣстникъ »Нар. Дома« 1906, стр. 66.

На тім покінчила ся переписка Копітара з Зубрицьким в справі унії. Перший міг переконати ся, що з Зубрицьким на сю тему до ладу не дійде, тому в дальших листах про неї вже не згадував. Зубрицький немовби бояв ся, щоби в Римі не признано для уніятської церкви в Галичині яких небудь полекш, чи привілеїв. А в самім Римі, хоть за унією „*stabat Apollo*“, впливи *Mulcibera* (Вулькана), некорисні для уніятської церкви, були сильнійші. Унії недоцінювано.

Хоч Рим хотів мати ширу відповідь від Малиновського та її дїстав, зі сповненем бажань уніятської церкви в Галичині не спішив ся. Митр. Мих. Левицького надїлено достоїнством кардинала доперва в 14 літ після листу Малиновського (дня 16 VI. 1856 р.), на несповна два роки перед його смертю (умер 15 I. 1858 року в 84 році життя).¹⁾ Свого високого відзначеня не мав вже нагоди митрополит використати для справи уніятської церкви в Галичині з причини старости.

Справа основаня станиславівського єпископства тягнула ся майже пів столїтя задля недостачі у правительства фондів,²⁾ доки остаточно не переведено її коштом львівської митрополії в р. 1885.³⁾

Перетягане гр. католиків на латинський обряд, дарма що конкордія з р. 1863 перехід з одного на другий обряд заборонювала,⁴⁾ є й по нинїшний день болючою стороною церковних відносин в Галичині. Латинїзація обрядів робила в тім часі дальші поступи і викликала в шістьдесятих роках обрядовщину.⁵⁾ Зрівнане

¹⁾ Pelesch: Geschichte der Union der ruth. Kirche mit Rom, II, стр. 929—31.

²⁾ Pelesch: Geschichte der Union, II, стр. 925—8.

³⁾ Дня 1 XI 1885 р. висвячено у Львові першого станиславівського єпископа, д-ра Юліяна Пелеша, який інтронїзував ся дня 10 I. 1886 р.

⁴⁾ Тамже, II, стр. 996—1018.

⁵⁾ Як виглядало в шістьдесятих роках XIX віку богослуженє, оповїдає нам Анатоль Вахнянин у своїх »Споминах з життя« (Львів, 1908, стр. 60). »В богатых церквах священники правили службу Богу майже на вид латинян. По »благословенно царство« співали сейчас дяки »Єдинородний«, а священник читав собі тихо Єктенїю. Відтак слїдувала по амїнь-ю пісня »Святий Боже«, потім читано апостол і євангелїє, Єктенїї опять опускали ся аж до Херувимської пісні (без обходу з дарами), потім слїдувало »Вірую«, освяченє дарів і зараз по »Тебе пеом« і »Достойно«, »Отче наш« і т. д. За границею в Холмщині скорочено ще більше службу Богу, проповіді (в Омші, Тарногороді, Замку — де я був в 1864 р., держано в язиці польським, а при обходах співано тільки польські пісні«. — Не инакше зілюстроване златинщенє обрядів в Холмщині в »Письма-хъ Ѳ. Г. Лебеденцева къ брату въ Кїевѣ»

духовенства латинського і руського в платні приняв вправді в засаді австрійський єпископат в р. 1855, але уряд перевів її доперва в р. 1880.¹⁾

Сам Копітар, що ще після повороту з другої подорожи до Риму, під впливом свіжих вражінь, накликавав руських владик і Зубрицького, щоби їхали до Риму, сам нераз розчаровував ся у своїх релігійних і політичних сподіванях. Влучно писав проф. Ягіч: „Склад гадок і релігійних пересвідчень склонювали дійсно Копітара в сторону Риму, як опісля численних інших західно-славянських і німецьких католиків, що стягало навіть на него лишні підозріваня з боку православних Славян, а тим часом вийшло таке, що його все таки щире і сердечне привязане до ідеї Славянства, хочби з певними обмеженнями, не найшло повного одобреня у Відни, а ще менше у Римі. В житєписи Копітара, написаний Glückselig-ом, додано до слів, що діяльність Палаяцького, Шафарика і других веліла йому підняти голос в інтересі церковно-історичної критики і обидженої католицької церкви, ось яку замітку на боці, без сумніву піддану самим Копітаром: „Merkwürdig, dass von Seite der römischen Theologen fast kein Gebrauch gemacht wurde von Kopitar's Forschungen pro domo eorum. Er war mit Mai, Theiner in Correspondenz, die benützten ihn aber nicht“.²⁾

Як висше згадано, Копітар двічі був у Римі. За другим разом задержав ся він там від жовтня 1842 р. до мая 1843 р. Сю подорож викликали доволі незвичайні обставини. В Римі задумувано відкрити греко-руську колегію з катедрою церковно-славянської мови. Рівнож хотів Рим придбати для печатні Пропаганди нові, славянські черенки, в заміну, чи в доповнене тих, які вивезено до Парижа. На пораду Тайнера, Пропаганда звернула свій зір на Копітара. Дипльоматичною дорогою дістав він від Меттерніха відпустку та з одушевленням взяв ся до діла. Він мав плян остати в Римі приблизно протягом двох літ, щоби викладати питомцям, яких з дня на день вичікувано, церковно-славянську мову. Рівнож уложив він начерк обновлення печатні коштом 15—20 тисяч галярів. Очікувані питомці не приїздили,

(1865—67) Киевская Старина, 1898, том 60, март, стр. 329—30. Про обрядовщину гляди студию др. Ярослава Гординського: »До історії культурного й політичного життя в Галичині у 60-их рр. XIX в.« стр. 63 і д.

¹⁾ Peřesch: „Geschichte der Union“ II, стр. 903—5.

²⁾ И. В. Ягічъ: Энциклопедія славянской филологіи“, Вып. I, стр. 208.

а Копітар почав обучувати церковно-славянської мови одного Францісканина, родом Португальця, який готовився стати місіонером в Молдаві, і Болгарії. В часі побуту в Римі втаємничував Копітар також Тайнера в напрями тодішньої, славянської науки. Не певною є річю, чи великий славіст мав тоді кілька розмов з папою. Та коли тільки в здоровлю Копітара зайшла некорисна зміна, він вернув до Відня.¹⁾

В такий спосіб Копітар не діждався отворення греко-руської колегії в Римі, головню задля проволоки, завиненої австрійським урядом. Справу основаня колегії рішено у Відни доперва 30 IX. 1843 р. Довго не можна було також найти кандидатів до колегії, бо дорога з Галичини до Риму тривала місяць і вона відстрашувала родичів від посилки дітей. Остаточню виїхало до Риму шістьох питомців доперва в жовтні 1845 р. Були се діти в віці 12—15 літ.²⁾

Основанє греко-руської колегії в Римі не стрінуло серед тодішніх Русинів симпатії. Вислів сему дав Як. Головацький в статі „Zustände der Russinen in Galizien“, коли писав, що питомців вислано до Риму „als russinisches Holz, um es mit der römischen Axt zu Keilen zu behauen und diese hölzernen Keile sollen einst den russinischen Nationalstamm zerfallen, weil die eisernen Häcken fruchtlos gearbeitet und blossе Risse gemacht haben“.³⁾ Та побоюваня Як. Головацького не сповнилися. Побіч людей, які внесли невеликий вклад діяльності в хосен церкви, виїшли з римської колегії люди високо заслужені для добра унії. Між ними визначне місце займили довголітній духовник львівської духовної семінарії, нині 87-літній старець, о. Ізидор Дольницький, та заслужений кардинал, др. Сильвестер Сембратович († 5 VIII 1898 р.).

III.

(Відгомін поглядів Копітара в меморіялі Яхимовича і в статі Як. Головацького).

Хоч Зубрицький відклонював накликуваня Копітара і виказував їх безнадійність, то все-ж таки вони не пропали безслідно і найшли відгомін в сучаснім письменстві.

¹⁾ Там же, I, стр. 211—12.

²⁾ Гляди мою студию до »Кореспонденції Як. Головацького (1835 до 49), стр. LXXXVI—VII.

³⁾ Jordan: Jahrbücher für slavische Literatur, 1846, стр. 373.

Пригадую, що Копітар в першій листі до Зубрицького звертав його увагу не тільки на прихильність Риму, але також Відня, коли писав: „Jedenfalls ist jetzt für Euch der günstigste Zeitpunkt, um von römischer und deutscher Seite her allen Euren gerechten, oder auch nur billigen Beschwerden gründliche Abhilfe zu verschaffen“.

Нам відомо, що вже ранше під впливом Копітара почав переписку з Римом Мих. Малиновський, а можна підозрівати, що саме лист Копітара до Зубрицького спонукав еп. Яхимовича, що він рішився представити руську справу та її значіне у Відні.

До такого здогаду управнює нас замітка Як. Головацького в статі „Zustände der Russinen in Galizien“ (1846 р.), яку подаємо дословно: „Über die Begünstigung der russinischen Nationalität von politischer Hinsicht, ihre Einflüsse auf Kleinarussland hat vor etlichen Jahren der Bischof G. Jachimowicz (епіскопом-суффраганом став він дня 21 XI. 1841 р.) einen Aufsatz zum amtlichen Gebrauche verfasst, der uns unversehens zu Händen gekommen ist und der ganz in Vergessen geraten zu sein scheint“.¹⁾

Меморіял Яхимовича доси незвісний, тому годі нам щось більше про него сказати. Все-ж таки впадає в очи натяк на вплив Галичини на Україну, піднятий Копітаром в листі до Зубрицького. А коли про листи Копітара до Зубрицького знали митр. Мих. Левицький та еп. Снігурський, то хіба годі навіть припустити, щоби не мав про них вістки також епіскоп Григ. Яхимович.

Нема рівнож сумніву, що про них знали ще й інші люди. Перепискою з визначнішими Славянами ділили ся між собою наші передові і так нечисленні діячі, як чимсь незвичайним.

Доказом сего хочби тільки перший лист Мих. Максимовича до Зубрицького, писаний дня 22 IV. 1840 р., який Як. Головацький скопіював був для себе і вскорі після смерті Зубрицького видав друком з допискою: „Предлежащее письмо писалъ еще въ 1840 году ученый проф. г-нъ Михайль Максимовичъ къ покойному Денису Ив. Зубрицкому, который то письмо, сообразно желанію автора сообщилъ мнѣ — и я оцѣняя важность его содержания, снялъ съ него копію“.²⁾ Копітар просив вправді Зубрицького о довірочність, та все-ж таки його листи, вислані

¹⁾ Jordan: Jahrbücher für slav. Literatur, 1846, стр. 378.

²⁾ Галичанинъ, Львів, 1863, кн. I. вип. II, стр. 110.

на галицьку Русь в перших хвилях її відродження, були такою небуденною появою, що годі навіть уявити собі, щоби про них та про відповіді Зубрицького не знав Як. Головацький, якого Зубрицький оточував щирою прихильністю і опікою, а який сам писав до Копітара кількома літами ранше (в січні 1839 р.).¹⁾

Впрочім, як би ми не мали ніяких інших доказів, що Як. Головацький мав у руках листи Копітара і відповіді Зубрицького, то вистане, коли порівнаємо їх з статією Як. Головацького „Zustände der Russinen in Galizien“ (Jordan op. cit. 1846, стр. 361—79).

У сій величній статі мав Як. Головацький на цілі виказати, які причини зложили ся на те, що українсько-руський нарід упав так низько, як ні один зі славянських, хоч після Великоросів він найчисленніший. Авторами залежало на тім, щоби не тільки Славяни, але й Європа дізнала ся, які перепони у своїм розвою стрічав сей нарід в Галичині і за кордоном, однак головну увагу звернув він на галицьку землю, де „Русини під ніжним скептром Австрії живуть без письменства, без часописи, без народного образования, без шкіл, як варвари“.

Головну вину неповіднень зложив він на те, що між Русинами не достає добрих провідників та осередка, який звязував би поодинокі части в органічну цілість, що бракує серед образованих Русинів потрібної кількості моральних сил, знання і народної свідомости.

Щоби дати своїм висновкам історичну основу, Як. Головацький начеркнув образ духової ровени, з якою руський нарід в Галичині прийшов під Австрію, почім звеличав заслуги цісаря Йосифа II. на поли образования клиру в рідній мові, вказав на його заходи в облегченю долі селянства та на його ідею, скріпити руський елемент, як рішаючий в краю. Дальші наміри цісаря перебила смерть. А завдяки руським з імени, а в дійсности спольщеним пралатам, прогнано руську мову з філософії і богословя, бо вона видавала ся їм простою і тому з погордою від неї відсунули ся. Через те замовкла мова в письменстві на цілу четвертину столітя, а ново розбуджена польська література впливала на Галичину, польщила руську шляхту і духовенство, до якого консисторії відзивали ся тільки в польській, латинській або німецькій мові.

Цілий сей вступ, писаний з незвичайною любовію до народа, до його мови, не стоїть еше в тісній звязи з листами Ко-

¹⁾ Кореспонденція Як. Головацького (1835—49), стр. 15.

пітара, але дальша частина статї є немов би відповідію на гадки ним висловлені.

Копітар накликував Зубрицького, щоби митрополит їхав до Відня і Риму та виеднав там полекші для руського народа. Зубрицький виправдував митрополита старостию. Тимчасом Яків Головацький пішов дальше та оцінив Мих. Левицького з національного становища. Він вказав на безпримірну байдужність висших руських, духовних кругів. Під покровом митрополита основано вправді товариство руських священників (*Societas presbyterorum*) і вже плекано надії на красшу будуччину. Однак, від коли митрополит посвоячив ся з польською родиною Станкевичів, його погляди взяли инший напрям. Коли б митрополит не розтрачував доходів з дібр (28.000 зол. конв. монети річно) і обернув їх на добродійні ціли, на стипендії для кандидатів на учителів і на шкільні підручники, справа приняла би инший оборот. З його вини завмерли руська мова й письменство, яким він ставив перепони. Його посланя довели до незгоди між шляхтою, а з окрема між духовенством. Він обсадив епархію самими свояками, які слідили за всім і про все доносили. Він ударемнив кілька разів внесок, щоби пастирське богослове і катехитику викладано для руських питомців у руській мові. Він не допустив, щоби в губернії засідав руський крилошанин, як до радник в духовних справах, бо через те зломано би його необмежену власть. Виховане богословів віддав він в невідповідні руки, через що нема в духовній семинарії правдивої віри і християнської любови, а тільки містять ся в ній „*Jesuitische Hypokriten, polnische Renegaten, brotgierige Bauchdiener, Lewicky-sche Familianten*“. Сама семінарія стала „*eine Fütterungsanstalt ohne Geist und Idee*. Не вільно читати питомцям ніяких книжок, навіть клясики, яких учать по гімназіях. Завдяки впливови митрополита на цензора Венедикта Левицького заборонено цілий ряд видань, які Головацький по заголовкам наводить. Поодинокі письменники, як прим. Іван Вагилевич виставлені на переслідоване і гноблене з боку митрополита. В пастирських листах митрополита слідні „*rückgängige Tendenzen*“, схліблюване шляхті,¹⁾ напастованя крил. Гарасевича. Слідами митрополита пішли руські доктори і професори, які зглядають ся на свого наставника.

¹⁾ Порівнай: Michał Lewicki: „*List okólny do duchowieństwa Rusi zjednoczonej*“, Lwów, 1841, (10 III), стр. 27, де митрополит дякував шляхті за прихильність для руських церков і за гощене владив в часі візитацій.

У різких словах, звернених против митр. Мих. Левицького, Як. Головацький немов би вказував, що Копітар і всі прихильні для руського народа люди на дармо ждали і ждуть від митрополита якого небудь почину в ціли виєднання для руського народа придбань і полекш, коли він сам ставить перепони в його розвитку. Може Як. Головацький пішов за далеко, коли ввійшов у надто інтимні, личні справи митрополита, коли всіх Левицьких в епархії причисляв до його свояків,¹⁾ та всеж таки годі не завважати, що важнійші його заміти на теми виховання духовної молодежи, заборони читання книжок в семинарії, переслідованя наших письменників, впливу на цензурні ореченя Венед. Левицького вповні оправдані, а для нас тим ціннійші, що походять від чоловіка, який сам, на своїх плечах, не мало лиха зазнав, та був безпосереднім свідком описуваних подій.

Копітар накликував, щоби галицьке духовенство, „gebildete und honett dotierte Clerisei“, впливало на закордонних Українців під оглядом релігійним і політичним. Відповідь Зубрицького знаємо. Як. Головацький станув рівнож на становищи, що не пора між народами одного племені заводити релігійні спори, або викликувати релігійну боротьбу, причім розвіяв основнійше, як Зубрицький, казочку про щедре вивіноване руського духовенства в Галичині. Він немов би переповідав відповідь Зубрицького, коли писав: „Der römisch-katholische Ritus als der herrschende steht im Ansehen, die Geistlichkeit hat fette Pfründen, ihre Pfarrer sind Gutsbesitzer und an vielen Orten müssen die Russinen für sie robotten“. Він звертав увагу, що навіть православне духовенство на Буковині побирає 500—700 зл. платні, а тамошні тривіальні учителі 300 зл., коли галицьке, уніятське духовенство зневолене жити з 300 зл., або навіть з милостині в висоті 60 зл. річно та кликав з жалю: „Für welches Verbrechen dulden die treuen Russinen eine solche Hintansetzung?“ Жалував ся також Як. Головацький у своїй статі майже дословно за Зубрицьким, що папські булі заборонювали вправді перехід на латинський обряд, „aber die polnische Geistlichkeit macht beständig Proseliten“.²⁾

¹⁾ Зубрицький (лист II) зазначив, що Вен. Левицький не був своєм митрополита і що в Галичині є близько 50 родів Левицьких, в більшій часті священиків, які мають назву від левітів. При сій нагоді обговорив справу виступу Вен. Левицького против Меглицького, якої близше не уміємо пояснити.

²⁾ Jordan: Jahrbücher f. sl. Literatur 1846, стр. 375—6.

А однак Яків Головацький не відклонював можливості впливу політичного галицької Руси на Україну. Він звертав увагу, що се низше, галицьке духовенство, мимо упослідження, мимо лихої платні, мимо перепон, ставлених власними людьми, йде на перед у своїх національних змаганнях, хочби тому, що жиє з народом і ділить з ним його біль та радість. „Ся дрібка, яку доси зроблено на поли народного письменства, вийшла від низшого духовенства, на яким лежить ціла будуччина. Але йому не достає в дуже тяжким положеню ані відповідного попертя, ані потрібних засобів“. Тому накликавав Головацький австрійський уряд, щоби він вглянув подрібно у руські відносини, двигнув з занепаду руське населенє і письменство, подав народови науку у рідній мові, підніс націю, основав, як для других Славян, катедри у висших школах, бо тільки Русини можуть спинити революційні стремління, бо тільки в такий спосіб може Австрія скріпити свій престол і задержати на все Галичину, коли буде держати ся плянів Йосифа II.

Колиж дехто полохав Австрію сусідством Галичини з Росією, Як. Головацький зазначив, що ті полохання неумісні, бо галицькому, образованому духовенству не подобає ся жите православних священиків, бо москвітизм повению заливає жите України і нищить її права, бо центральний, російський уряд дивить ся косим оком на розріст українського письменства, через що літературні твори виходять під анонімами Основяненка, Довгоносенка, Галки, Могили і т. п. Вся надія на розвиток руського письменства звернена на Австрію, яка хоронить кожду народність. Коли Австрія підопре руську народність і письменство, буде могла впливати на закордонну Україну так само, як впливає на Сербію і Босну через угорських Сербів. Подібно, як духовенство, остає вірним Австрії руський простий нарід, бо він знає, як живе ся кріпакам в Росії. Одинока шляхта, по словам Головацького, була би за за Росією, бо ні одна держава в Европі не сприяє так шляхті і не дозволяє так гнобити селян, як вона.¹⁾ Вірні престолови Русини не стратили надії на Австрію і ждуть признання прав в школі, житю, церкві і державних урядах — denn Österreich über alles, wenn es nur will“ (стр. 374—9).

¹⁾ Замітне, що характеристика шляхти за кордоном (в Зубрицького) і галицької (в Головацького) має багато спільного.

Так подали ми коротенький начерк чудової апольогії руського народу і його прав до культурного і політичного життя в статі Якова Головацького, якої зміст стоїть у тісній звязи з перепискою Копітара із Зубрицьким. Яків Головацький висвітлив причини, що спинили розвиток культурного життя галицького народу, а хоть станув в супереч гадки Копітара, щоби впливати на закордонну Україну під оглядом релігійним, то за те підняв з одушевленем другу гадку ученого славіста, що руський нарід може і буде впливати на земляків в Росії під оглядом політичним, коли йому самому будуть признані права на культурне жите.

Як високо стояв тут Як. Головацький в порівнанню з Зубрицьким, що не тільки релігійну але й політичну пропаганду на Україні з гори виключував! А ще висше треба цінити автора статі „Zustände der Russinen in Galizien“ за ту горячу, сердечну любов для простого народа і для його мови, за якими надармо ми шукали би не тільки у відповідях Зубрицького Копітарови, але в цілій його творчости.

Яків Головацький називав руський люд „jugendlich frisch, aufgeweckt, geschickt und tauglich zu Allem und jeder intellectuellen Bildung empfänglich“ (стр. 362), Зубрицький стояв на становищи, що тільки „сумашедші“ можуть брати ся до просвіти селянина, якому дозволяв що найвисше читати молитвослов, катехізм і псалтир.

Яків Головацький накликавав в „Zustände der Russinen in Galizien“ австрійський уряд, щоби поклав кінець самоволі дідичів у відношеню до підданих та щоби двигнув останних з занепаду (стр. 378—9 і 365), — Зубрицький глядів на селян, як на інвентар майна дідича, писав против знесеня панщини в р. 1819,¹⁾ а навіть в десять літ після усуненя сего соромного ярма жалував ся він в листі до Погодіна (з дня 21 IV. 1858 р.): „Нашихъ крестьянъ нежелавшихъ и недумавшихъ, освободили на чужій коштъ, отъ обязанностей работой исправляемыхъ для помѣщика... и лишили ихъ попечителей, заступниковъ и кормителей въ нуждѣ.“²⁾

Яків Головацький висловлював ся з одушевленем про мову простого люду, називав її „wohlklingend und gleichförmig aus-

1) Rozmaitości за рік 1819 ч. 95 і 96 „Rozprawa za pańszczyznę.

2) Чтенія моск. общ. древн, з р. 1879—8 стр. 609.

gebildet, durch keine dialekte, Nüancen und Varietäten zerrissen, noch durch fremdartige Elemente entstellt“ (стр. 362), Зубрицький заявив, що годі вимагати від ученого і розумного чоловіка, щоби писав язиком „галицкой черни“, яким послуگують ся хиба „мрачные изступленники, или скорѣе низкіе невѣжды, въ лѣни доселѣ проживавшіе, пренебрегавшіе всякую науку собственнаго языка, употреблявшіе чуждое нарѣчіе, прислушивавшіе ся только простонародному разговору собственныхъ слугъ и работниковъ“.¹⁾

Яків Головацький хотів бачити руський нарід управненим в горожанськiм житю, обезпеченим в його розвитку, Зубрицького не годні були навчити любови до руського селянина ніякі політичні перевороти, ніякі змаганя руської інтелігенції, ані навіть його власні наукові досліди, які вказували, що сей селянин, то останок славної і великої бувальщини сего народа, до якого і він, мимо свого шляхотського походження, належав. Він не хотів навіть допустити, що руський мужик, то єдина надія і опора руської народности в Галичині, бо тоді мусів би був хоч трохи скинути своїх панських поглядів і зблизити ся до него, полюбити його, зжалувати ся над його тяжкою долею. Та для таких сентиментальних почувань у його серці не було місця.²⁾

Побіч апольогії руського народа і його мови став також Як. Головацький в обороні галицького духовенства, якого не тільки чужі люди, але й сам Зубрицький посуджував о симпатії для православя, що з часом стало в Галичині рівнозвучним з відступством і погордою для власної народности.

На тім кінчимо огляд „Zustände der Russinen in Galizien“ Якова Головацького, сеї величної статі з красших літ його творчости і житя. Ідея духової і національної єдности Галичини з Україною поставлена в ній перед ареопагом Європи так гарно, з таким одушевленем, з таким глибоким пересвідченем, як ніколи перед тим. Вона свідчить високо про кружок Маркіяна Шашкевича, серед якого виріс Яков Головацький. А що ся прегарна статя Як. Головацького взагалі явила ся, се завдячуємо листам Копітара до Зубрицького, які піддали тему і викликали дійсно інтересну дискусію.

---

¹⁾ Денись Зубрицький: Історія древнаго галицко-русскаго княжества ч. I, стр. 141 і ч. II, стр. 47, прим. 13.

²⁾ Др. Ост. Терлецький: »Галицько-руське письменство«, Львів, 1903, стр. 53.

Листи Дениса Зубрицького до Вартоломея Копітара.¹⁾

I.

Do Kopitara 3 Julij 843.

Hochwohl-dero — Schreiben, mit dem Sie mich zu beehren die Güte hatten, erhielt ich vor einigen Tagen. — Was können E. H.: von einem alten 66-jährigen Greis erwarten, der zwar einstens einige Zeit sich mit bibliogr. Forschungen beschäftigt habe, die aber ernsteren Berufspflichten weichen mußten und dessen Gedächtniß gänzlich geschwächt ist, Um jedoch dem geehrten Auftrage zu entsprechen, zeichne ich Manches, dessen ich mich noch zu entsinnen im Stande bin.

a) Clericus Ostrogiensis war ein sicherer Christophorus Broński. Man behauptet, daß er ein Arianer gewesen, vom Fürsten Constantin zum Vorgefichter des Schisma aufgenommen, und für seine polem: Schriften mit der Herrschaft Wilsk belohnt wurde — Ihm dürfte man also sowohl die Apocrisis gegen die Brzescier Synode und eigentlich gegen die Obrona Synodu Brzeskiego 1597 vom Peter Skarga, als auch die Geschichte der Räubersynode zuschreiben. Gegen die erstere Schrift, nämlich Apocrisis tratt auf Peter Arcudius in seiner Widerlegung unter dem wollen Titel *Αποκρίσις*, albo Apologia przeciwko Krzysztofowi Philaletowi, który niedawno wydał książki imieniem starożytney Rusi religii greckiey przeciw książkom o synodzie Brzeskim napisanym w roku pańskim 1597 — Sirach 13. „Jeżeli kiedy wilk się z owcą zgodzi, tedy grzesznik z sprawiedliwym. W Wilnie przez Daniela Lanczyckiego (in der Buchdruckerei) roku pańskiego 1600 in 4-o min. 230 Seiten. In der Einleitung nennt er den Christophor Philalet „Diabolofor und Philopseudis“. Dieser Peter Arcudius war ein Grieche aus Corcira Doctor der Ph. et Theo. dem Metrop. Hypatius Pociey ad latus. Er schrieb dies Werk in der lathenischen Sprache, weil er der polnischen nicht vollkommen mächtig war, und ein Unite aus Wilno übersetzte das Manuskript zum Druck in die polnische.

Nach dem Ableben des Pociey begab sich Arcudius nach Rom ungefähr um das Jahr 1613, blieb im griechischen Collegio, und soll daselbst seine Antirrhesis auch lateinisch drucken lassen.

¹⁾ За провірене копії нечитких начерків листів Зубрицького і за поміч у відчитаню деяких сумнівних місць складаю сердечну подяку kustosoви унів. бібліотеки у Львові, др. Рудольфови Котулі.

Er hat auch ein grosses Werk in folio „De Concordia Ecclesiae occidentalis et orientalis in septem Sacramentorum Administratione Parisiis [2] 1619 herausgegeben haben.

Шевыревъ in seiner Antikritik in *МОСКВИТАНИНЪ* 1841 gegen den Булгаринъ weiß nicht anzugeben, wer der Verfasser der Räubersynode seye. Bemerkenswerth ist auch der Umstand, daß auch Князь Курбскій der 1580—1590 starb, über die florentinische Synode geschrieben. Das Werk habe ich aber nicht gesehen — mithin hat Сопиковъ I Th. S. 9. Nr. 69. den Meletius Smotricki irrig als den Verfasser der Apokrisis von 1597 angegeben, da sein erstes Werk erst im Jahre 1610 nämlich *Θρηνοσ* erschien. — Auch irrt sich Eugenij S. 46. II., wo er dem Smotrycki den Eustaphii Gisel zum Neffen giebt — Gisel war ein Preuße als Protestant geboren, in der Folge zur gr. Kirche übergang, wie er auch selbst Thomo I. pag. 197 schreibt.

Wer in der Widerlegung der Räubersynode vom 1604 der *И. П. М. К.* ist, weiß ich mit Zuversicht nicht anzugeben, vermuthe nur, daß dies der Lithauische Unirte Johan Alexandrowicz Masłowski gewesen seyn mag.

Engel ist sowohl in der Darstellung der religiösen Streitigkeiten, als auch in der Geschichte sehr dürftig, dies habe ich in meiner mir von der Zensur zur Umarbeitung zurückgewiesenen Geschichte Galiziens angeführt. — Bantisch Kamenski und Srezniewski in der *Запорожская Старина* dergleichen, vielleicht ist von der 1842 erschienenen *Исторія Малороссіи Николая Маркевича*, die ich noch nicht gelesen habe, mehr zu erwarten.

Willkommen nehme ich auch die 4-te Hypothese über die bis Krakau vorgedrungenen Russinen an, umsomehr, da ich die Behauptung mancher Schriftsteller auch jene des guten, aber leichtgläubigen Schaffarik, daß in Transcarpatien wohnenden Russen daselbst angesiedelt, oder eingewandert seyen, nicht theile.

Ob Wladimir bis zu den Quellen der Weichsel, bis nach Halicz und an die Karpathen geherrscht habe, ist nicht erwiesen. Die Geschichte spricht bloß von der Eroberung der Städte Przemysl und Czerwensk (jetzt Czerwonogrod im Czortkower Kreis), daß aber in der Folge der Jahrhunderte seine Nachkommenschaft bis an die Karpathen ihre Herrschaft erstreckt habe, unterliegt keinem Zweifel.

Euer Hochwohl. wünschen, daß wir 4 Mil. hiesiger Russinen auf die jenseitigen 11 Mil. einwirken mögen und auf welche Art und Weise? Man ist uns hier gram — der seit Jahrhunderten begonnene Polonisierungsproceß geht ungestört seinen Weg, und leider zum größten Betrübniß unserer Nation haben wir schon als Folge dessen gegenwärtig in Hochverrath verflochtene Ruthenen gesehen, was sonst nie der Fall war, (weil der Ruthener stets Gott und dem Landesherrn treu ist).¹⁾ Und was soll den unsere

¹⁾ Взяте в наводи місце Зубрицький перечеркнув і дописав: *zatrzymać!*

Clerisey der jenseitigen für materielle Vortheile anbiethen? Kommt, sehet, wir haben polnische Kirchenpatrone (eine Plage für den russischen Pfarrer), die ihr nicht habt. Wir erhalten nach 14 jährigen Studien (wenn wir so glücklich sind eine Pfarre zu erhalten, oder zu erkaufen) 200 Rubeln Einkünfte, während unsere polnischen, ledigen Collegen tausende verprassen. — Erlangen wir aber keine Pfründe, so müßen wir als Cooperatoren mit Weib und Kindern uns mit 100 Rubeln begnügen u. s. w.

(3) Solche Materiellen Vortheile werden ihnen nicht munden — man müßte ihnen also andere anbiethen z. B.: Ihr seid bei euch die Clerisey der herrschenden Kirche und wir von einer nur etwas mehr geduldeten, ihr habt der Vorrang vor allen Geistlichkeit und wir müßen der lath. nachstehen, ihr seyd die Seelsorger der Hohen und Geringen und wir nur Bauernpfaffen. — Bei euch wird behauptet, daß euer verehelichte geistliche Stand, der ehrwürdigst(e) ist, und bei uns lehrt man in der Moral-Theologie nach Stapf II, Auflage II, Band S. 352, daß ein verehelichter Priester nicht geeignet ist die Beichte zu hören. Euch kann nur Pfarrkinder niemand entziehen, wir müßen aber entweder einen immerwährenden erfolgloßen Krieg mit der lath. Clerisey führen, die uns unsere Pfarrkinder entlocket, oder wir müßen dulden und schweigen. Ihr könnt nach 6—8 jährigen Studien in eurer Muttersprache sich zum Priesterstande eignen und wir müßen wenigstens 14 Jahre uns mit Studien in der deutschen und lateinischen Sprache ohne die Unsrige zu verstehen, plagen.

Aus dem vorhergehenden werden E. H. einsehen, daß die Einladung an diese Clerisey nicht lockend, und folglich fruchtlos wäre.

Bei dem rein klein-russischen Adel kann man auf Erfolg gleichfals nicht rechnen — dieser Adel, dessen Zunahme mit der Sylbe enko, cz und auch zum Theil ski und cku endet, bildet fast den 3-n Theil des sämtlichen Beamten und Offizierstandes im Russischen Reiche, wie dies E. H. aus den Schämatismen ersehen können. — Die Großrussen mit инъ, евъ und овъ zwischen dem klr. ruß. Adel, dessen wessen man bei uns die Böhmen zeihet, nämlich der Sucht nach Ämter und Stellen, bei materiellen Vortheilen, sie sind daher noch mehr Enthusiasten für die dortigen Einrichtung und Regierung als selbst die Großrussen. — Auf den Adel der polnischen Abstammung in einigen nächstgelegenen Gouvernements, dessen Vermögensumstände zerrütelt sind, könnte man mit Leckerresten (4) aus der französischen Propaganda Rüstkammer, oder mit der Aufsicht (sic) auf die längst verschwundenen Starosteyen der Wailand polnischen Republik vielleicht einwirken, aber mit welchem Erfolg? und nicht mit dem russischen, sondern mit franz. polnischen Salz. Der unbedeutende Bürgerstand ist griechisch bigot und der Landmann indolent.

Es bleibt uns nur noch die lath. Geistlichkeit in den jenseitigen russinischen Prowinzen und die Juden, doch von letzteren will ich schweigen. — Die lath. Geistlich(keit) rekrutirt sich

aus dem Adel mit Aufsicht auf fette Pfründen, deren est dort giebt. Mit sehr beschränkten Kenntnissen und mit Verdorbenheit aus den väterlichen Häußern empfangen sie die Weihe und Pfarreyen im Präsentationswege von ihren Verwandten, schwelgen und kümmern sich sehr wenig um ihre zerstreuten Pfarrkinder, die ihnen der schismatische fast in jedem Dorfe wohnende Pope entfremdet, sind wohl auch zufrieden, brauchen nicht sich zu plagen, oder einen Cooperator zu besolden. Selbst unsere lateinische Geistlichkeit, obwohl aus anderen Gründen neigte sich zu diesem behaglichen Quietismus, nur das Erscheinen des eifersvollen thätigen Jesuitenordens hat selbe einigermaßen aufgeregt.

E. H. haben die Rede des Царь, die er an die höhere lat. Geistlichkeit in Petersburg gehalten hat, gelesen. Wie schildert er dorten ihre Sitten! Hieraus können Sie schliessen, wie es mit der Niederen, weit und zerstreut wohnenden aussehen mag.

Vor einigen Jahren fiengen an einige kleinrussische Flugschriften von Kotlarewski, Gałka, Mogiła, Srezniewski, Korsun u. a. zu erscheinen. Ich hielt dies als Zeichen einer auflebenden kleinrussischen Nationalität. — Weit gefehlt! es waren bloß Spielereyen, noch weniger bedeutend, als die in der Wiener oder österreichischen Mundart, und selbst die Schreibenden (5) bedienten sich eines Mischmasch des groß und kleinrussischen Dialekts.

Da haben also E. H. eine verlässliche Schilderung des Zustandes aller jenseitigen Elemente, eine Schilderung, die selbst unserer Regierung mangelt, denn wie kann man eine genaue Kenntniß von einer so ungeheueren Länderausdehnung haben, wenn man bloß einen Gesandten an dem baltischen und einen Consul an dem Schwarzen Meere in Odessa besoldet. — Ich gelange zur Kenntniß jenseitiger Verhältnisse theils von russischen Durchreisenden, die mich im Auftrage meiner Bekannten dann und wann besuchen, theils aus russischen, periodischen und sonstigen Schriften.

Unser Metropolit lebt auf dem Lande, ich konnte ihn nicht besuchen, habe aber Alles nach dem Wunsche E. H. ihm mitgetheilt, nur mit der neuen Excellenz dem Przemysler Bischof mündlich besprochen. Zu einer Reise nach Rom wird er sich, nach meiner Ansicht, nicht bequemen. Alter und körperliche Leiden haben seine Entschlossenheit gelähmt, umso mehr da er immer, wie unsere Geistlichkeit überhaupt, mehr schüchtern, als unternehmend war. Es fehlt ihm auch an Mitteln zur Reise, seine Gütter werden äußerst schlecht verwaltet, tragen ihm wenig ein, und vielleicht auch seinem Bruder, der Pfarrer und Verwalter zugleich ist. Auch ist es zweifelhaft, ob unsere Regierung es gern sehen würde, wenn er sich zu sehr mit Rom einlassen sollte.

Was unseren Hirtenbrief anbelangt, zu dessen Erscheinen auch ich nach dem Wunsche des Metrop. beigetragen habe — so bin ich mit ihm gar nicht einverstanden. — Nicht sowohl in Bezug auf den Inhalt, Redaktion und die theologische Auseinandersetzung, als auf die Nothwendigkeit. — Von unseren Landgeistlichkeit lesen

kaum $\frac{5}{100}$ die Zeitungen und (6) wissen, was im Auslande vorgeht. — Eingeschränkt auf die Landwirtschaft und die kirchlichen Obliegenheiten, haben die Geistlichen die Union und Disunion ruhig sein lassen. Der Pastoralbrief hat die Gemüther aufgeregt, man bespricht das Ereigniß, erhitzt sich und ich glaube, daß sich die Meinung der Mehrzahl für die Letztere hinneigt, umsomehr da die lath. Geistlichkeit Prosolyten (sic) unter ihren Pfarrkindern zu machen sucht. — Folgen wird dies keine haben, Niemand wird sich zur Disunion bekennen, um nicht die Pfründe zu verlieren, und weil unsere Geistlichkeit, so wie auch die lath. zu sehr vom religiösen Indifferentismus angesteckt ist, allein selbst diese Aufregung, wenn auch ohne Folgen, war weder nothwendig noch nützlich. — Im Ausland hat der Brief keine Wirkung hervorgebracht, er ist nicht bis dahin gedrungen, und wenn ein oder das andere Exemplar eingeschwärzt wurde, so hat der Leser nur gelächelt, er hat keine Lust, die materiellen Vortheile, die noch gegenwärtig durch die von der dortigen Regierung bestimmte Summe von 11,415.000 Rubel Silber erhöht worden zu verscherzen, die Familie unglücklich zu machen und eine Parforce-Reise nach Sibirien zu machen. Der Metropolit erfreut sich keinerdings der Anhänglichkeit des unteren Clerus, die Ursachen der Abneigung gehören nicht hieher — folglich hat auch aus diesem Grunde der Pastoralbrief nachtheilig eingewirkt. — Überhaupt ist die ganze Union, wenn schon nicht ein Unding, doch eine halbe Maaßregel, es wäre vielleicht rathsamer den lateinischen Ritus anzunehmen, nur müßte man der rutheno-slavischen Geistlichkeit den Ehestand ad tempora erlauben.

Allerdings hätte man den Philaret und die zwey anderen mir unbekanntem Vertheidiger des Schysma widerlegen sollen. — Wer sollte aber (7) die Mühe über sich nehmen. E. H. erweisen uns zu viel Ehre, wenn Sie uns diesen Eifer zumuthen. — Der Metropolit ist unglücklich in der Auswahl der ihn umgebenden Subjekte, unter ihnen entsteht Neid, Zwitracht, die Beßeren ziehen sich aufs Land zurück und verrotten daselbst, so auch gegenwärtig unser brave und talentvolle Malinowski, er übernimmt eine Pfarre in der Bukowina, weil man ihm unverdiente leichte und verdächtige Individuen vorgezogen hat. — Da haben also E. H. auch von unserer Geistlichkeit nur treue, obgleich noch unvollständige Schilderung.

Cyryllus wird nur durch die Bearbeitung und Anmerkungen eines der ersten Gelehrten Europas, und vorzüglichsten Slavisten einen hohen Respekt erlangen, denn an sich selbst betrachte ich ihn, er mag aus dem 11 oder 12 gar 13 Seculo abstammen, als eine vom Hören und Sagen von einen Zenobiten compilirte Legende. — Er beschreibt Ereignisse, die vor Jahrhunderten geschehen seyn sollten, und ich glaube nur coeven Zeugen. = Wir sehen doch, wie manche Zeiterreignisse, die vor unseren Augen geschahen, falsch und unrichtig beschrieben werden, was kann man also von Nachrichten denken, die nach Jahrhunderten gesammelt

wurden. Nur Schaf(arik) konnte auf Wort und Glauben alles das als wahr annehmen, was hie und dort Jemand zusammen geschrieben hat — (8). Cyril mag die sogenannte slavische Schrift bei einigen Slavenstämmen verbreitet haben, an sich selbst ist aber wie Wenelin II 164 richtig bemerkt, dieselbe die griechische des IX und X Jahrhunderts mit Einschlebung einiger nöthigen Buchstaben.

Ich habe auch gehört, daß Met. einen slavischen Codex besitzen soll, in dem Archiv des gr. kath. Metropolitan Capitels sollen sich gleichfalls Urkunden und Manuscripte befinden, die für die Geschichte wichtig seyn sollen, allein das sind Mysterien. — Die Herrn wissen selbst nicht, was sie besitzen und verschleppen, und lassen Niemanden nach der alten Weise hinein, obgleich jetzt selbst die geheimen Staatsarchive der früheren Zeiten der geschichtlichen Forschung anheim gefallen sind.

Da ich nun eine Gelegenheit habe E. H. zu langweilen, so will ich auch von meiner Angelegenheit schreiben. — Ich habe Geschichte Galiziens verfaßt und 1836 der Zensur übergeben, die man mir nach 2 Jahren mit der Weisung zurückgestellt hat, sie zu beuarbeiten, weil manche nach Quellen und geschichtlichen Forschungen dargestellten Thatsachen der alten poln. Regierung nicht zu Ehre gereichten. — Ich ließ sie liegen, denn что писахъ, писахъ — und weil in der Zwischenzeit für manche jedoch nicht von der Zensur gerügten Ereignisse neue sicherere Datten gefunden habe — es ist nur leid, daß meine Ansichten auswärtige Schriftsteller ausgebeutet und als eigene Waare verkauft haben. — Vor drey Jahren schrieb ich eine Kronik der St. Lem(berg) nach Quellen und Urkunden, ein Werk von der unschuldigsten Art; enthaltend jedoch viele bis nun zu unbekannte Vorfälle, Datten, Umstände etc. übergab selbe auf ausdrückliches Verlangen des Polizeidirektors zur Zensur. Sie passierte dieselbe, wurde aber dem Landespraesidio unterbreitet, und liegt schon das dritte Jahr daselbst. — Ist das erhört nicht nur im Auslande, aber selbst in unserer Monarchie? — Ich habe einen Hochgestellten, mir missgünstigen Deutschen und einen ihn umgebenden und auf ihn einwirkenden Polen unverschuldet zum Feinde.

Doch genug — bitte um Verzeichnung für die entwendete Zeit, die Sie so gut zum Ruhm der slavischen Nation, zur Ehre der Monarchie und zum Vortheil der Wissenschaft zu verwenden wissen. — Mit der schuldigen Hochachtung

E. Hl.

unterthäniger Diener.

II.

Do Kopitara 3-o Aug. 843.

Hochwohl(geboren) — Ich danke Ihnen für die schmeichelhafte Begrüssung mit dem Titel eines Freundes. — Es wird mein Bestreben sein sich Ihrer Freundschaft würdig zu machen. — Ehe ich über den Inhalt Ihres Briefes antworte, ist es nothwendig, damit Sie mich näher kennen, dadurch werden sich manche Fragen von selbst lösen. — Ich war anfänglich Jurist, dann ein Landwirth, und gegenwärtig ein Städler. In der zweiten obigen Lebensperiode verfaßte ich manche ökonomische Schriften und übersetzte bessere deutsche Werke dieses Inhalts in die polnische Sprache, in der Letzteren widmete ich mich ernsthafter der Geschichtlichen Forschung. Nach dem Verlust der besten Gattin und des einzigen Sohnes, der Hauptmann-Auditor war, zog ich mich mit zwey unversorgten Töchtern mit dem Reste meines Habes in die Stadt, besitze da ein kleines Häuschen, bin nicht reich, aber auch nicht dürftig. — Meine dermahlige Beschäftigung sind mehrere gerichtliche Gütteradministrationen und Vormundschaften, die mir das Lemberger Landrecht übertrug und dessen volles Zutrauen ich zu erwerben im Stande war. — Mithin habe ich gar keinen Tittel, bin nur schlechtweg als Zubrzycki in Lemberg bekannt, denn der Titel eines landrechtlichen russischen Dollmetsch ist eine Null. — Das ist mein cursus vitae, jetzt folgt mein Glaubensbekenntniß.

In der Politik bin ich ein Rojalist, in meinen Augen ist Don Carlos der rechtmässige Monarch, Philip Ludwik ein Usurpator. Ich bin ein enthusiastischer Verehrer der österreichischen und russischen Regierung, weil beide die einzigen monarchischen sind und nur in monarchischen Staate ein dauerndes Glück für die Menschheit zu erwarten ist, ein Feind jeder Rewolution u. s. w.

In der Religion ein ächter Katholik, doch schließe ich auch den orientalischen Ritus vom Catholicismus nicht aus, den Hader wegen Union und Disunion erachte ich für einen vorübergehenden Familienzwiß, der seiner Zeit beigelegt werden muß, beigelegt werden wird, dagegen den Protestantismus weil er auf dem wandelbaren Grund der Freyheit beruhet, als eine Ungerechtigkeit und prophezeihe ihm die unnausweichliche Auflösung.

In der Geschichte bin ich ein kritischer Skeptiker. Die modernen deutschen Philosophen sind mir unsinnige Schwärmerer mit Ausnahme des neubekehrten Schelling, auch des Franz Baader, jetzt kennen mich daher E. H. so gut, als wenn wir jahre lang mit einander gelebt hätten.

Was meine Kronik v. Lemberg anbelangt, so bin ich gleichgültig, ob man den Druck wird gestatten, oder nicht, zurückgestellt muß sie mir werden. Unserer milden Regierung bin ich deshalb nicht gram, entweder waltet hier die pigritia omni metu soluta, oder die Umtriebe der poln. Parthey, die auch in höheren Spheren ihre Fühlhörner hat, und die Gebrechen ihrer alten Verfassung nicht offenbahrt haben mag. — Ich habe seit dem zwey

mahl, die Erledigung betrieben. Mit dem Kankhoffer bin ich gut, mit dem Baron K.¹⁾ gespannt. Ich wollte ihm eine Kleinigkeit in der deutschen Sprache Lemberger Album enthaltend facsimilia von 215 berühmten Personen sammt derer kurzer Biographie zueignen. — Diesem Album wurden einige lath. deut. und ruth. Urkunden in ihrer ursprünglichen Schreibweise aus dem 14 und 15 Jahrhunderte sammt dem Text, wie Sie gelesen werden sollen, beigelegt. — Er war damit zufrieden, wollte aber, daß Manches abgeändert werden solle, weil noch die Nachkömmlinge einiger Familien in Galizien leben, deren Vorderer in dem Album erscheinen und mit denen er im guten Einvernehmen steht — dies that ich nicht, das Manuscript liegt bei mir — Natürlich fühlt er sich verletzt.

Wären E. Hlg. mit dem Wichtigeren nicht so sehr beschäftigt, — könnte ich dieses Manuscript zur Einsicht mittheilen.

Die galizische Kirchengeschichte soll ich schreiben? In meinen Jahren? Wie ist das möglich? Woher die Materialien? Ich müßte bei meiner ziemlich ausgedehnten Beschäftigung anfangen wieder zu lesen, zu sammeln, was ich zwar einstens gelesen, aber bereits vergessen habe. — Un dann Ihre weise Meinung befolgend, glaube ich, daß es rathsamer ist, die Vergangenheit gänzlich ruhen zu lassen, die heilsame Amnestie über selbe auszubreiten und nur mit der Gegenwart sich zu befassen; es läßt sich nicht viel rühmliches von den vielen Religionspartheyen in Polen schreiben, und doch müßte man die Wahrheit schreiben.

Maciejowski ist eine gute Scele, aber wie die meisten Polen, ein leichtfertiger Vielschreiber. Gegenstände, die er behandelt, müssen mit tiefem Ernst, Bedacht und Erwägung durchgeführt werden, dies erfordert viel Zeit, er läßt aber Jahr aufs Jahr ein *lucris causa* einige Bände vom Stapel, dafür sind seine Leistungen lediglich eine Maschinenwaare.

E. H. haben eine zu vortheilhafte Meinung von unseren Exz.²⁾ — Mit der jüngeren ließe sich etwas machen, allein sie wird Nichts unternehmen um die schwerfällige Aeltere nicht zu verletzen, die jetzt auf den Lorbern der zweyen Hirtenbriefe behaglich ruhet ohne Muth und Kraft weiter fortzuschreiten und vielleicht das Geschehene bereuend. Wenn die Jüngere einmahl die Stelle der Älteren einnehmen wird, dann läßt sich Manches erwarten, bis dahin wäre es rathsam, damit man jenseits der Alpen gründlich erwäge, wie man eine wirkliche Union hierlands erzwecken kann, — denn eine solche, wie sie besteht, ist in meinen Augen keine Einheit, sondern eine Doppelheit und deswegen weil die sogenannte Union im J. 1595 begonnen, aber nicht geschickt durchgeführt wurde, mußte sie im Nachbarlande beim geringsten Rütteln zusammenfallen. — Das bisher befolgte System hat sich

¹⁾ Baron Krieg, президент губерніі, що служив під галицьким губернатором, Архикнязем, Фердинандом де Есте.

²⁾ Exzellenzen. Мова тут про митр. Мих. Левицького зі Львова і перемиського єпископа, Ів. Снігурського.

praktisch als unstandhaft bewährt. Zwey Erz- oder Bischöfe, zwey Kapitel in einer Stadt, oder zwey Pfarrer in einem Dorfe, wo der eine gegen den Anderen begünstigt wird, deuten ausdrücklich, daß keine Union Statt hat und geben nur Stoff zur Reibung. Sollten den so viele weise Männer in Rom nicht im Stande seyn kräftigere Maaßregeln auszudenken, um losen Bestand beßer zu knüpfen?¹⁾

Ich glaube, daß eine wahre Vereinigung möglich ist; man soll verschmelzen, amalgamiren, und damit die heterogenen Theile nicht auseinander lassen, selbe mit dem Bande eines materiellen Vortheils umfassen. — An auswärtige Eroberungen, ist für dermahlen nicht zu denken, genug wenn man im Stande sein wird, das bereits Erworbene für immerwährende Zeiten zu behalten, denn in einem zwar nicht wahrscheinlichen, doch aber möglichen Falle ist man in der Gefahr auch dieses zu verlieren.

Prof. Lewicki²⁾ ist mit der Ex.³⁾ nicht verwandt — Wir haben ungefähr 50 Familien Lewicki, alle gehören oder stammen von dem russischen Priesterstande, und wahrscheinlich haben sie diesen Zunamen von den Lewiten hergeleitet — Die Klatscherey mit Meglicki war umsomehr überflüssig, als Meg. nie etwas drucken ließ und Lewicki bloß von einem Wiener Zöglinge gehört haben soll, daß Meg. die Synode nicht ganz gebilligt, es stehet aber dahin ob, wie, was und in welcher Beziehung Meg. gesprochen habe.

Θρηνος des Smotrycki ist vom Jahre 1610, die *Αντιόχεια* des Arcudius in der polnischen Sprache vom Jahre 1600.

Bronski als ein Litauer dürfte wohl russisch verstehen, damahls und lange noch spätrer war die russische Sprache die Geschäftssprache bei allen lithauischen Behörden. — Allein es ist möglich, daß er auch polnisch geschrieben und einer von der Ostroger Akademikern (5) in die russische übersetzt habe.

Ich habe keine chronol. Spuren, wann und woher die slav. Liturgie zu uns gedrungen ist, wahrscheinlich aus Bulgarien. Das Evangelium Ostromirii ist aus den Zeiten Jaroslaus. — Ich glaube, daß man anfänglich selbst nach der Einführung der slavischen während der Liturgie manche Gebethe griechisch, manche slavisch gesungen, oder gesprochen hat, so ist es in der Moldau bis jetzt üblich, daß ein Troparion walachisch und das andere slav. gesungen wird, so singen wir, wie nach es kommt, entweder господи помилуй, oder Kyrie eleyson, so singt man überall in der Liturgie statt на многая лѣта владыко = *εις (πολλά τὰ ἔτη ᾧ δέσποτα)*.

1) Тут було ще речене, але Зубрицький перечеркнув, а яке звучить: Die Herren dorten scheinen nicht hinreichende Kenntniße der Localverhältnisse und des Nationalcharakters zu besitzen, sie erhalten ihre Praemissen von Personen, die viel Eifer, aber wenig Umsicht und Klugheit zu haben scheinen.

2) Проф. Венедикт Левицький.

3) Excellenz Мих. Левицький, львівський митрополит.

So hat man bei uns in Lemberg vor der Union manche Gebethe und Ectenien in der Liturgie slavisch und manche griechisch gelesen und gesungen, weil bei uns viele Griechen waren und wir vom gr. kath. abhiengen, was vielleicht in Moskauischen nicht so oft üblich war — obgleich auch dorten, wenn zusammen zwey, oder drey Patriarchen, oder griechische und russische Bischöfe die grosse Synodalmesse zusammen hielten, dieselbe in zwey auch drei Sprachen zugleich celebrirt wurde.

III.

Do Kopitara 20-o 8-br. 843.

Während ich diese Zeilen schreibe, befindet sich Wostokows Katalog entweder schon in den Händen E. Hl. oder auf der Reise in Wien — Ich bediente mich hiebei keines Mittelsmannes, sondern da mich H. Kłodz., mit dem ich sonst in keiner Berührung stand, zum (sic) Feyer des Andenkens an Wailand S. M. den Kaiser Franz auf den 12-en dieses eingeladen hat, besuchte ich ihn den nachfolgenden Tag, trug ihm den Wunsch E. H. vor und er versprach mir mit der nächsten Fahrpost den Wostokow abgehen zu lassen.

Ich bin auch sehr begierig auf die Erscheinung des Ostromirischen Evangeliums, werde aber, ohne der Fachkenntniß der russischen Gelehrten nahe zu treten, das Alter dieses Codocis (sic) so lange bezweifeln, bis nicht E. Hl. Dero competenten Urtheils spruch in der letzten Instanz ergehen lassen.

Bücher aus Rußland habe ich auf dreyerley Weise erhalten, einige durch Reisende, dann aus Moskau durch einen jüdischen Commisioner in Radziwilow, der selbe über Brody mittelst der Fahrpost nach Lemberg beförderte und endlich durch die archeographische Commission in Petersburg, die mir als ihren Correspondenten alle von ihr herausgegebenen Werke unter anderen auch die Munimenta Russicae historiae über Warschau durch die dortige und Millikowskische Buchhandlung zu kommen ließ.

Gegenwärtig da die Communication durch die Fahrpost vom 1-en 9-ber an mit Rußland wird eröffnet werden, bin ich Willens, an eine solide Buchhandlung in Petersburg z. B. des Andreas Iwanow einen Geldvorschuß zu senden, und sodann von demselben die von Zeit zur Zeit nöthigen Bücher auf diesem Wege beziehen.

(2) Ungeachtet des Porto bei der Fahrpost, wird man die Bücher billiger erhalten, als mittelst unserer habsüchtigen Buchhändler.

Die obigen erwähnten Bücher der archeogr. Co(mmissi)on 12 große Quartanten von denen Munimenta der geringste ist, sind ein Riesenwerk, nur die Regierung kann solche Auslagen vorschießen, und nur eine thätige Gesellschaft die Materialien sammeln und mit einem solchen Scharfsinn ordnen. Nächstens wird man sich müßen nach einem zweiten Karamsin umsehen, denn die Geschichte gewann in manchen Epochen eine ganz andere Gestalt.

Die von E. Hl. angeführte Stelle des Cromer ist ganz richtig, aber der den Ereignissen näher stehende und unter Regierung Jagielos geborene Długosz Lib. 10. p. 61 schreibt: „Jagieyło Skiergieyło et. c. omnes adolescentes spectabiles, quos genitrix eorum ad mores firmabat graecos, ritum graecum illis instillans“ u. s. w. — Cromer, dessen geschichtliche Autorität nur von jenem Zeitpunkte geltend ist, wo Długosz aufgehört hat, erwähnt zwar des Umstandes anders, wahrscheinlich aus dem Grunde, weil während seiner Lebzeit die Frage, ob man die Russen abermahls taufen soll, aufgeregt war, der Papst Alexander VI verwarf die Nothwendigkeit der zweiten Taufe, dem ungeachtet wollten sich manche polnischen Prelaten doch nicht fügen, dieser damahls angeregte Gegenstand hatte die Schrift des Orzechowski „Baptismus Ruthenorum (1554) hervorgerufen u. s. w. — Die Frage an sich hat zwar in gegenwärtigen Zeiten keine Wichtigkeit, aber für die Geschichte Lithauens doch einige Bedeutung. — Die Lithauer waren schon vor dem Jagieło größtentheils Christen nach dem gr. Rit. hin und her mögen noch und besonders unter den Schamaiten Heiden gegeben haben, weil die gr. Geistlichkeit sich wenig des Eifer in Bekehrungssachen angelegen sein ließ — nun wollten einerseits die Kreuzritter, um einen Vorwand zu haben, Eroberungen zu machen, mit dem Schwert in der Hand das Apostelamt (3) daselbst verfolgen und anderseits will auch Jagieło sich Verdienste um den H. Stuhl, dessen Vicarius er ernannt wurde, erwerben, und zugleich den Vorwand der Kreuzritter beseitigen, deshalb ließ er das Landvolk durch Geschenke locken, Kleider und Taufe vertheilen, und Bisthümer in Wilno und Troki errichten — u. s. w.

Meine Chronik der Stadt Lemberg habe ich zurückerhalten, und bin mit der höheren Zensur zufrieden. — Die durch hierländige gestrichenen Stellen mit Ausnahme von 5 Artikeln haben zu bleiben. — Ich sehe ein, daß die 5 Artikel, da sie auf die Union Bezug haben, gegenwärtig in Galizien nicht zulässig sind. — Ich muthmasse sogar, daß mein Manuscript unter Ihrer Feder war, denn uur ein Mann von so hoher Gelehrsamkeit und Einsicht, wie E. Hl. ist geeignet das Passende von Unpassenden, das Zulässige von Unzulässigen gehörig zu unterscheiden. — Jetzt kommen die Drucksorgen. — Unsere Buchhändler möchten alles umsonst haben. — Ich habe keine Lust Geld zu verschwenden, bin zu alt, und mag auch auf den Fall des Todes meinen unversorgten Töchtern einige Hundert Gulden entziehen, denn das Werk wird an 40 Bogen Groß Octav mit Garmontschrift stark sein. — Vielleicht wird es mit dem Millikowski gehen.

Die Wilnaer Gramoty sind mir gänzlich unbekannt, ich werde aber trachten sie zu bekommen, denn ich setze voraus, daß sie für die russische Geschichte von Wichtigkeit sein müssen.

В 2.462

Др. КИРИЛО СТУДИНСЬКИЙ.

КОПІТАР і ЗУБРИЦЬКИЙ

Студія.

---

*Відбитка з СХХV. т. Записок Наукового Товариства
ім. Шевченка.*

У ЛЬВОВІ 1918.

З ДРУКАРНІ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА.